

Makale Bilgisi: Doğan, N., Şahin, C. (2024). Osmanlı Sadareti Gölgesinde Güç ve İktidar Mücadeleleri: Reisülküttap Şamizade Mehmet Efendi Örneği, DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı: 2, ss.724-754.	Article Info: Doğan, N., Şahin, C. (2024). Power and Struggles for Authority in the Shadow of the Ottoman Grand Vizierate: The Case of Reisülküttap Şamizade Mehmet Efendi. DEU Journal of Humanities, Volume: 11, Issue:2 , pp.724-754.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
DOI: 10.69878/deuefad.1443390	DOI: 10.69878/deuefad.1443390
Gönderildiği Tarih: 26.02.2024	Date Submitted: 26.02.2024
Kabul Edildiği Tarih: 16.09.2024	Date Accepted: 16.09.2024

OSMANLI SADARETİ GÖLGESİNDE GÜÇ VE İKTİDAR MÜCADELELERİ: REİSÜLKÜTTAP ŞAMİZADE MEHMET EFENDİ ÖRNEĞİ

Nejla Doğan*, Cemile Şahin**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılının ortaları, siyasi çekişmeler, saraydaki güç mücadeleleri ve hızla gerçekleşen bürokratik değişimlerle dolu bir dönemi yansıtmaktadır. Bu dönemin önemli figürlerinden Şamizade Mehmed Efendi'nin hayatı, tarihi bir örnek oluşturarak ele alınmıştır. Bu kısa çalışma, reisülküttaplık vazifesiyle kariyer yolculuğunun zirvesine ulaşan Reis Efendi'nin salt bir öz yaşam öyküsünden daha fazlasını ele alarak, üç temel konu etrafında şekillenmiştir. İlk olarak, Şamizade Efendi'nin kariyerinin inişli çıkışlı seyrinin, dönemin siyasi dinamiklerinden nasıl etkilendiği izah edilmeye çalışılmıştır. İbşir Paşa ve Köprülüler başta olmak üzere dönemin sadrazamları ve saray halkıyla olan ilişkisinin kariyerini nasıl şekillendirdiği ve karşılaştığı zorluklarla nasıl başa çıktığı üzerinde durulmuştur. İkincil olarak, Şamizade'nin ve damadının idamı konusu ele alınmıştır. İdam konusu, dönemin siyasi dinamiklerini, bürokratik karmaşıklığını, kişisel çekişme ve entrikalarını anlamak adına önemli bir örnek olarak sunulmaktadır. Son olarak, muhalefat kaydıyla birlikte Şamizade Efendi'nin maddi zenginliği, yaşam tarzı ve kültürel tercihlerinin izi takip edilmeye çalışılmıştır. Muhalefat kayıtlarına dayanarak idamından sonra devlet tarafından el konulan mal varlığının maddi boyutu ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Sadaret makamından ilk azledildiğinde tüm mal varlığını kaybeden Reis Efendi'nin kısa sürede muazzam bir servete sahip olduğu tespit edilmiştir. Dönemin kaynakları ve arşiv malzemeleri ışığında yapılan araştırma, Şamizade Efendi'nin zorlu kariyerinin trajik bir şekilde sona erdiğini ve yaşanan çekişmenin Köprülülerin zaferiyle sonuçlandığını ortaya koymuştur. Şamizade Konağı'nın Köprülüler tarafından ele geçirilmesi, bu zaferin sembolü olarak nitelendirilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, nejlad1@gmail.com, ORCID: [0000-0003-4104-9700](https://orcid.org/0000-0003-4104-9700).

** Doç. Dr., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, cemilleshn@gmail.com, ORCID: [0000-0001-9989-8903](https://orcid.org/0000-0001-9989-8903)

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Bürokrasisi, Reisülküttaplık, Sadaret Makamı, Şamizade Mehmed Efendi, Muhallefat.

POWER AND STRUGGLES FOR AUTHORITY IN THE SHADOW OF THE OTTOMAN GRAND VIZIERATE: THE CASE OF REİSÜLKÜTTAP ŞAMİZADE MEHMET EFENDİ

ABSTRACT

The mid-17th century of the Ottoman Empire reflects a period covered with political rivalries, power struggles within the palace, and rapidly unfolding bureaucratic changes. The life of Şamizade Mehmed Efendi, one of the significant figures of this era, is illustrated as a historical example. This article goes beyond just the personal life story of Reis Efendi, who reached the pinnacle of his career with the position of Chief Clerk, by focusing on three key topics. Firstly, an attempt has been made to explain how Reis Efendi's career trajectory, with its ups and downs, was influenced by the political dynamics of the period. The focus has been on how his relationship with figures such as İbşir Pasha and the Köprülü family, along with other grand viziers of the period and the palace community, shaped his career and how he coped with the challenges he faced. Secondly, the topic of the execution of Şamizade and his son-in-law has been addressed. The issue of execution serves as a significant example to understand the political dynamics, bureaucratic complexities, personal rivalries, and intrigues of the period. Lastly, along with *muhallefat* registry (financial records), an attempt has been made to trace the material wealth, lifestyle, and cultural preferences of Şamizade Efendi. Efforts have been made to reveal the financial dimension of the confiscated assets by the state after his execution, based on the records of his wealth. It has been determined that Reis Efendi, who lost all of his wealth when dismissed from the Chief Clerk position, quickly acquired immense wealth. Based on the sources of the period and other archival materials, it has been determined that Şamizade Efendi's career, shaped by arduous struggles, tragically came to an end, and the conflict concluded with the triumph of the Köprülü Family. The transition of "Şamizade Konak" into the hands of the Köprülüs has been represented as a symbol of victory.

Keywords: Ottoman Bureaucracy, Chief Clerkship, Grand Vizier Office, Şamizade Mehmed Efendi, Muhallefat.

1. GİRİŞ

16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilen Şamizade Mehmed Efendi'nin ailesi ve hayatına dair pek bir bilgi bulunmamaktadır.¹ Tarihi kaynaklarda "kemâl-ı nüfûz-i kelâm" (Gökçek, 2006: 145) olarak tanınan ve devlet ileri gelenleri arasında ün kazanan Şamizade Mehmed Efendi, divan katipliği döneminde artan itibarı ve

¹ Şamizade Efendi'nin bir oğlu olduğu kayıtlara yansımıştır. Eylül 1648 tarihli Ruus defterinde, oğlunun günde yirmi akçe maaşla kâtip çıraqları arasına kaydedildiğine dair tek bir giriş bulunmaktadır. Bakınız: Atiyas, 2013: 91.

saygınlığı sayesinde H. 1058 / M. 1648 yılında Hezarpare Ahmed Paşa'nın tezkirecisi olarak atanmıştır. Bu görevinden iki yıl sonra (H. 1060 / M. 1650) beylikçi kalemine tayin edilmiştir. Bir yıl süren bu görevinin ardından, sarayda Ocak Ağaları vakası meydana gelmiştir. Şamizade Efendi, bu olayın hemen ardından 1651 yılında Mevkufatçı Mehmet Efendi'nin yerine reisülküttaplık makamına atanmıştır ve üç-dört yıl bu görevde kalmıştır. Koca Derviş Mehmed Paşa'nın felç olması nedeniyle H. 16 Z 1064/ M. 28 Ekim 1654 tarihinde İbşir Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Sert bir tutum sergileyen İbşir Mustafa Paşa, göreve gelir gelmez azil ve tayin işleriyle meşgul olmuştur. Şamizade Mehmed Efendi, görevinden azledilenler arasında yer almış ve yerine Sıdkı Efendi atanmıştır. Görevden alındıktan sonra hapsedilen Şamizade Efendi, 180 kese para cezasına çarptırılmış ve mal varlığını satmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, Reis Efendi, hapis cezasından kurtulabilmek için 30 bin kuruş borç alarak parayı denkleştirmiştir. Ancak İbşir Paşa, Şamizade'nin tüm eşyalarını alenen satmasının kendisini utandırmak için bir taktik olduğunu düşünmüş ve bu durumu kendi aleyhine bir hamle olarak yorumlamıştır. Bu yüzden Şamizade'ye karşı daha da hiddetlenmiş ve Reis Efendi'nin idamını talep etmiştir. Şamizade'nin saray içindeki destekçilerinin araya girmesiyle affedilmiştir. Bu olay sonrası Reis Efendi, hacca gitmiş ve dönüşünde Tosya'ya sürgün edilmiştir. Bir yıl kadar burada ikamet ettikten sonra, Hazinedar Solak Mehmed Ağa'nın ricasıyla affedilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. H. 1066 / M. 1655 yılında Mimar Kasım Ağa ile yakın bir dostluk kuran Şamizade Efendi, bu dönemde Mehmed Paşa'nın sadrazam olması için birlikte çaba göstermiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte, Reisülküttap Sıdkı Efendi'nin yerine yeniden Reisülküttap olarak atanmıştır. 1655- 1663 yılları arasında bu görevi sürdürmüş ve bu süre zarfında Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya da çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Oldukça itibarlı bir konumda olan Şamizade Efendi'nin kaderi, damadı İbrahim Paşa'nın sadrazam olarak atanma isteğiyle değişmiştir. Şamizade Efendi ve "*kendünün perverdesi*" Kadızade İbrahim, H.1074/M.1663 senesinde idam edilmiş ve yerlerine Acemzade Hüseyin Efendi atanmıştır (Ahmed Resmi Efendi, 1269: 27-28; Mehmed Süreyya, 1996: 1020).

Yukarıda kısa hayat hikayesi verilen Şamizade Efendi, bu çalışma boyunca üç temel sorunsal çerçevesinde ele alınmıştır. İlk odaklanılan konuda, Reis Efendi'nin tezkirecilik ile başlayan bürokratik kariyerinin nasıl ilerlediğine ve dönemin politik atmosferinin bu kariyer yolculuğuna nasıl etki ettiğine değinilmiştir. Tezkirecilik ve beylikçilik görevlerinin ardından reisülküttaplık makamına atanarak kariyerinin zirve noktasına ulaşmıştır. Çalışmanın en önemli katkılarından biri reisülküttaplık kariyerinde yaşadığı zorlukları ve politik ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Devlet içinde meydana gelen siyasi çalkantıların Şamizade Efendi'yi nasıl etkilediğine değinilmiştir. Bu minvalde, İbşir Paşa ile yaşanan gerginlikler ve görevden azledilmesi, Şamizade Efendi'nin reislik kariyerindeki inişli ve çıkışlı seyrin bir parçasını nasıl oluşturduğu ele alınmıştır. Azledildikten sonra yaşadığı zorlu sürece

karşı nasıl bir strateji izlediği ve saray halkıyla olan örtülü ilişkileri ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Azledilme, hapsedilme, sürgün gibi zorlu aşamalardan sonra Şamizade Efendi'nin Köprülüler devrinde tekrardan kariyer hayatına dönme süreci açıklığa kavuşturulmuştur. Köprülü Mehmed Paşa ve Valide Sultan ile güven ve sadakat çerçevesinde şekillenen ilişkiye odaklandıktan sonra, Fazıl Ahmed Paşa ile olan gerginliklere değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın babasının "sadık dostu" Şamizade Mehmed Efendi ile damadını neden idam ettirdiği sorusuna odaklanılmıştır. İdam kararına dair ortaya atılan çeşitli görüşlere yer verilerek idamın arkasındaki gerekçeler rasyonel bir bakış açısıyla ortaya çıkarılmaya çalışıldı. İdam kararının haksız bir karar olup olmadığı tartışılmıştır. Bu sorgulama yapılırken dönemi anlatan eser sahiplerinin bu önemli devlet adamları ile yaşadıkları kişisel etkileşimleri ve duygusal bağlılıklarının idam kararına dair taraflı bir bakış açısı sunup sunmadıkları da göz önünde tutulmaya gayret edilmiş olup, birbirleri ile olan bağ ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sadaret iddiasını içeren bir mektubun varlığı sorgulandığı gibi Şamizade'nin böyle bir mektubu kaleme almasına nasıl cüret ettiği de irdelenmiştir. Şamizade'nin arkasında herhangi bir destekçisi olup olmadığı, mektubu kime gönderdiği gibi belirsiz konular üzerine de odaklanılmıştır. Sadaret iddiası yanında, devlet adamlarının arasında güç mücadelesi ve kıskançlık da olduğu ileri sürülmüş olup, bu iddiaları destekleyen gerekçeler ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak gerçekleşen idam olayı sonrasında, Köprülülerin nasıl kazanan taraf olduğu ve iktidarlarını nasıl sağlamlaştırdıkları ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, muhallefat kayıtları incelenerek Şamizade Efendi'nin zenginliği ve yaşantısına dair ipuçları değerlendirilmiştir. Giydiği kıyafetlerden, yemek yerken kullandığı eşyalara ve yatak odasındaki mobilyalardan, yer döşemeleri ve kahve tüketimine kadar, Reis Efendi'nin ihtişamlı yaşam tarzı analiz edilmiştir. Reis Efendi'nin dış vurulan değerli ve lüks unsurları tek tek tespit edilip yorumlanmıştır. Ayrıca, Şamizade Efendi'nin servetini kaybettikten kısa bir süre sonra zorlu mücadelelerle inşa ettiği kariyeri ve ardından bıraktığı muazzam servet de değerlendirilmiştir. Böylece, Şamizade Efendi'nin mücadelesi, güç dengeleri, sadaret kavgaları ve yaşadığı zorluklar, dönemin siyasi ve sosyal atmosferini yansıtan önemli bir tarihi kesit olarak sunulmuştur.²

2. Osmanlı Bürokrasisindeki Bir Devlet Adamının Kariyer Yolculuğu

2.1. Tezkirecilikten Beylikçilik Makamına Yolculuk

Sultan İbrahim'in saltanatının son dönemlerinde öne çıkan Hezarpare Veziriazam Ahmed Paşa, Sultan'ın istekleriyle yakından ilgilenmiş ve ilmiye

² Çalışmanın bazı bölümlerinde ikincil literatüre başvurulmuş olmakla birlikte, birincil kaynaklar esas alınmıştır. Bu kaynaklara ulaşarak doğrudan referans verilmiş, yer yer ikincil literatüre de atıflarda bulunulmuştur.

ile seyfiye mansıplarını para karşılığında sattığına dair kayıtlarla dikkat çekmiştir. (Çeribaş, 2022: 117-119; Özcan, 1998: 301; Reyhan, 2012: 215). 1648 senesinde tezkireci olarak atanan Şamizade Efendi³ divan katipleri arasında önceleri tek bir kişi tarafından yürütülen görevin, daha sonra büyük ve küçük tezkireciler olmak üzere ikiye ayrıldığı dönemde büyük tezkireci (tezkire-i evvel) olarak görev yapmıştır (Akgündüz, 1990: 323; Şık, 2023, s. 7). Divan-ı Hümayun'da sadrazam huzurunda önem sırasına göre tasnif edilen arzları yüksek sesle okumakla görevli olan reisülküttaplar sefere gittiğinde bu görevi tezkireciler üstlenmiştir. 17. yüzyıldan itibaren ise bu görev tamamen onlara kalmıştır (Ahıskalı, 1999: 6/31; İnalçık, 1964: 673). Böylece, Şamizade Efendi'nin büyük tezkireci olarak Divan-ı Hümayun'da yüksek sesle okuma görevini üstlendiğini söyleyebiliriz.

Naima tarihine göre, Veziriazam Ahmed Paşa'nın sadaret döneminde tezkireci olarak görev yapan Şamizade Efendi, halka zulmetmiştir. Ahmed Paşa'nın akli selim bir devlet adamı olmasına rağmen, dünya saltanatına dalıp, mal toplama ve rüşvet alma eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Naima, Veziriazam Ahmed Paşa'nın liderliğindeki bürokratlar arasında, başta kethüda Arnavut Ahmed ve tezkireci Şamizade Mehmet Efendi ile Çavuşbaşı gibi görevlilerin birlikte hareket ederek halka zulmettiğini ifade etmektedir:

“..Ve halkı red’ u tahvîf için fart-ı ubüset ve sür’at-i ukubet ile muttasıf olduklarından gayri Kethüdaları Arnavud Ahmed ve Tezkirecileri Şamizade Mehmed Efendi ve Çavuşbaşları Kejgerden Durak ve Selam Çavuşu Sarı Mustafa bunlar dahi şîme-i nev- devletân üzre halka kahr u ta’nîf mu’âmelesin edip dost ve düşman kendilerinden hirâsân ve erbâb-ı mesâlih darb ve işkencelerinden berg-i bîd gibi lertzân olup fukarâ vü zu’afâ lutf-u keremlerinden mahrum ve ağniyâ müsâdere ve ta’addilerinden hâ’if ü mehmûm idiler” (Tarih-i Naima, 2014: 1142).

Bu bağlamda, Şamizade Efendi'nin tezkireci olarak görev yaptığı dönemde, Ahmed Paşa'nın liderliğindeki yöneticilerle birlikte hareket ederek, halk üzerindeki baskıcı etkisi açıkça görülmektedir.

Şamizade Efendi'nin *tezkire-i evvel* olarak görev yaptığına dair bilgilere, Naîmâ Tarihi'nde de rastlanmaktadır. Sultan İbrahim'in kürk sevdası nedeniyle, devlet ileri gelenlerine padişaha samur kürk ve elbise sunma zorunluluğunu getiren bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermana uymayanlar görevlerinden azledilmiştir. Galata Kadısı Şeyhülislamzade Mehmed Çelebi, kürk sunmaya muktedir olmadığını belirtmek için dönemin veziriazamı Ahmed Paşa'nın evine gitmiştir. Ancak Şeyhülislamzade Mehmed Çelebi, Ahmed Paşa'nın evine gitmeden önce Şamizade Efendi ile

³ Sicil-i Osmani'de bu tarih H.1057 / M. 1647 olarak kayda düşülmüştür. Ahmed Paşa H. 21 Şâban 1057 / M. 21 Eylül 1647'de sadâret makamına tayin edilmiştir. Makama gelir gelmez hemen tezkirecilik makamına atama yapmış olması ihtimal dahilindedir. Bakınız: Mehmed Süreyya, 1996: 1020.

görüştüğü ve Şamizade Efendi'nin tezkire-i evvel olarak bilinen görevde olduğu kaydedilmiştir. Şeyhülislamzade Mehmed Çelebi'nin Şamizade Efendi'ye “ben kürk vermeğe kâdir değilim şu hırka külâhı giyip mansıbımdan vazgeçerim” dediği kayıtlara yansımıştır. Ardından Şamizade Efendi bu durumu veziriazama bildirmiş ve Mehmed Çelebi'yi sadrazamın huzuruna çıkarmıştır (Naima Mustafa Efendi, 2014: 1144). Bu anekdot, tezkire-i evvel vazifesindeki birinin görev tanımını daha iyi anlamamıza ve dönemin bürokratik dinamiklerine dair ilginç bir örnek sunmamıza imkân tanımaktadır.

Şamizade Mehmed Efendi, tezkireci olarak görev yaptıktan iki yıl sonra Divan-ı Hümayuna bağlı beylikçi kaleminde göreve başlamıştır. Divan-Hümayun'da önemli bir birim olan *beylikçi* kaleminin ne zaman ortaya çıktığına dair tartışmalar devam etmektedir. H. 1060/M. 1650 senesinden itibaren görüldüğüne dair iddialar ileri sürülmüştür (İpşirli, 1992:78; Ahmed Resmi Efendi, 1269: 27). Şamizade'nin bu makamı H. 1060 / M. 1650 senesinde üstlenmesi de bu iddiayı destekleyen bir atama olduğunu ve devam eden tartışmalara farklı bir perspektif sunduğunun altını çizmekte yarar vardır. Beylikçilik makamındayken, divan kararlarının düzeniyle ilgilenen (Uzunçarşılı, 1988: 40-43) Şamizade Efendi bu görevde yaklaşık bir yıl kadar kalmıştır. Bu süre zarfında ne tür bürokratik işlemlere imza attığını ve divan işleyişine nasıl katkıda bulunduğu dair elimizde somut deliller yoktur ancak bu görevlerin Şamizade'nin kariyerine olumlu destekler sunduğunu ve kendisine yeni kapıları araladığını söyleyebiliriz.

2.2. Şamizade Efendi'nin Bürokratik Yükselişi: Reisülküttaplık

Şamizade Mehmed Efendi, kariyerinde hızla yükselerek H. 1061 / M. 1651 yılında reisülküttaplık makamına atanmıştır. Bu atamadan önce, makamın önemini ve önceki görevlerle bağlantısını anlamak gerekir. Divan-ı Hümayun'da alınan kararları belirli bir düzen içinde defterlere geçirenler, divan kalemleri arasında yer alan tezkireciler ve beylikçilerdir. Bu görevlerden sorumlu kişi ise reisülküttaptır ve divan görevlilerinin yaptığı kayıtları düzenleme ve tashih etme sorumluluğunu taşır (Emecen, 2005: 3/118-119; Ahıskalı, 2001). Ayrıca, erken dönemlerde reisülküttapların önemli görevlerinden biri, Divan-ı Hümayun'a sunulan arzları okumaktır. Ancak diplomatik ilişkilerin artmasıyla birlikte görev tezkirecilere devredilmiştir. Bu durum, Şamizade Mehmed Efendi'nin reisülküttaplık makamına atanmasının olağandışı olmadığını, zira bu tür görevlere getirilebilmek için özellikle tezkirecilik ve beylikçilik gibi pozisyonlarda deneyim sahibi olmanın gerekli olduğunu göstermektedir. (Uzunçarşılı, 1988: 242-247). Şamizade'nin makama atanması, onun devlet işlerine hâkim ve deneyimli bir bürokrat olduğunu ortaya koysa da kariyeri oldukça inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.⁴

⁴ Tespitlerimiz sonucu Reis Efendi iki kez bu makama getirilmiştir. Ancak Sicil-i Osmani'de üç kez getirildiği iddia edilmektedir. Ramazan 1061 (Ağustos/Eylül 1651)

2.2.1. İmparatorluk'taki Politik Kırılma: Ocak Ağaları Vakası ve Şamizade Mehmed Efendi'nin İlk Reisülküttaplık Ataması

Osmanlı İmparatorluğu'nda, diplomatik ilişkilerde kritik bir noktada bulunan reisülküttaplık⁵ makamına iki kez getirilen Şamizade Mehmed Efendi'nin ilk ataması, ocak ağaları hadisesinden sonra gerçekleşmiştir. Kösem Sultan'ın ocak ağaları ile birlikte gerçekleştirdiği taht değişikliği, güçlerini artırmıştır. IV. Mehmet'i tahta çıkardıktan sonra, devlet yönetimi yeniçeriler ve ocak ağalarının idaresine geçmiş olup, halk ve esnafa karşı uyguladıkları baskı rejimiyle isyanlara sebebiyet vermişlerdir.⁶ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi içinde bulunulan durumu şöyle ifade etmiştir: “ocak ağaları câdde-i insâfdan inhıraf edüb kendülere nef'-i hâssı zarar-ı âmma takdim ve nühüset-i bast-i yed-i istilâyı memalik-i mahrûseye ta'mim etdüklerinden...” (Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, 2003: 52).

Halk ve esnaf isyanlarının yanı sıra, küçük yaşta tahta çıkan IV. Mehmet'in validesi ile mücadele eden Kösem Sultan, ocak ağalarıyla birleşerek padişahı tahttan indirme planları yapmıştır. Ancak tasarladığı komplo planları istediği gibi gerçekleşmedi ve hatta ölümüne yol açtı. 1651 senesinin Eylül ayında boğdurularak öldürüldü (Cezar, 2011: IV/2005-2016). Ölümüyle son bulan olayların ardından Naima “Çün ağaların devleti muzmahill oldu, halk-ı âlem gûya kâbus-ı nuhusetten kurtuldu” diyerek herkesin rahat ettiğini aktarır (Naima Tarihi: V/1352). Kösem'in trajik ölümünden sonra idarede azillerin ve tayinlerin yapıldığı yeni bir döneme şahit olunmuştur.

Reisülküttaplık makamındaki değişiklik, Midillili Mevkufatçı Mehmet Efendi'nin Kösem Sultan ile iş birliği içinde olduğu iddiasıyla görevden alınması ve yerine o dönemde beylikçi olan Şamizade Mehmet Efendi'nin atanmasıyla gerçekleşti (Ahmed Resmi Efendi, 1269: 25-26).⁷

deki atamadan sonra Zilhicce 1062 (Kasım 1652) de azlolunduğu bilgisine sadece bu kaynakta rastlanıldığını da belirtmek gerekir. Bakınız: Mehmed Süreyya, 1996: 1020.

⁵ Merkezi yönetimin en önemli parçası olan Reisülküttaplık makamına dair en erken kayıtlı bilgi, Fatih Kanunnamesi'nde yer almaktadır. Reisülküttaplar, devletlerarası diplomatik görüşmelerde kritik bir rol üstlenmiş ve görev yetkileri Bab-ı Ali'ye taşındıktan sonra daha da genişlemiştir. Bakınız: Ahışalı, 2007:546-549; Özcan, 1982; 35; Hallaçoğlu, 1991: 18.

⁶ Kösem Sultan ve ocak ağalarının elde ettikleri nüfuzu Naima şöyle aktarmaktadır: “...malûmdur ki bir kimesne şimdi vezârete tâlib olsa ya Harem-i has (Kösem Sultan) tarafından amele yahud taşrada erkân-ı devlet olan ağalara muraca'ata muhtacdır...” Naima Tarihi, V: 1285. Görüldüğü üzere gerçek iktidarın Kösem Sultan ve ocak ağalarının elinde olduğu belirtilmiştir.

⁷ Hemen ardından Melek Ahmed Paşa'yı sadarete getirmeye çalıştığı iddiasıyla Midilli'ye sürgün edilmiştir: “biñ altmış bir ramazânında Siyâvuş Paşa sadâret-i 'aliyye ile müşerref vü ocak ağalarıyla Büyük Vâlîde dağdağası ber-teraf oldukdan sonra mûmâileyh Mehmed Efendi Büyük Vâlîde etbâ'ından olmağa binâ'en devr-i ebvâb töhmetiyle mazhar-ı 'azl ü 'itâb vü Şâmizâde Mehmed Efendi riyâsetle

Eylül 1651 tarihinde bu göreve getirilen Şamizade Mehmet Efendi, görev süresi boyunca sırasıyla Gürcü Mehmed Paşa⁸, Tarhuncu Ahmed Paşa⁹ ve Derviş Mehmed Paşa¹⁰ ile birlikte çalışmıştır. Yaklaşık dört sene kadar bu görevde kalmıştır. Ancak Derviş Mehmed Paşa'nın yerine İbşir Paşa'nın sadaret makamına gelmesiyle başlayan gerginlikler sonucunda Şamizade Mehmet Efendi bu görevden azledilmiştir.

2.2.2. İbşir Paşa ile Yaşanan Gerginlikler ve Reisülküttaplık Görevinden Azli

IV. Mehmet döneminin ilk yılları Osmanlı İmparatorluğu, makamların rüşvetle satılması gibi sebeplerle ciddi sosyo-ekonomik sıkıntılar içerisindeydi. Bu krizleri çözmek amacıyla Celali isyanlarına katılan eski asi paşalardan İbşir Paşa veziriazamlık makamına atandı. Ancak İstanbul'a gelişi gecikti ve şehre yaklaşırken, dönemin Çavuşbaşı Sarı Mahmud, Reisülküttap Şamizade, Gümrük Emni Hasan Ağa ve Bölük Kâtibi Kalender Mehmed Efendi tarafından karşılandı (Tarih-i Naima, 2014: VI/1574; Evliya Çelebi, 2011: 3/656-657; İnalçık, 2009:305). Hediyelerle karşılanmasına rağmen İbşir Paşa, Çavuşbaşı'yı azletti. Uzun süre ayakta bekletildikten sonra Şamizade Efendi'nin de hil'at giydirilmeden ayrılmasına izin verdi. Bu

kâmyâb olmuş idi. Bu esnâda mûmâileyh hânesinde muhtefî vü hâce-i pâdişâhi Reyhân Aga'ya kitâb yazmak vü câ-be-câ oğlu vesâtetiyle eczâ göndermek ile mukayyed olmağın vezîr-i â'zam olan Gürcü Mehmed Paşa Melek Ahmed Paşa'yı tekrâr vezir etdirmek iddi'âsıyla hareketden hâlî degildir deyü kendüyi oğlu ile [...] vilâyeti olan Midilli'ye nefy ü iclâl eyledi.”

⁸ Reisülküttap Şamizade'nin dönemin sadrazamı Gürcü Mehmed Paşa'nın atadığı Adana Beylerbeyi İbrahim Paşa ile yaşadığı gerginlikler kayıtlara geçmiştir. Sadrazam Gürcü Paşa, İbrahim Paşa'yı Adana'ya Beylerbeyi olarak atamıştır. Ancak İbrahim Paşa, yerel halka zulmetmiş ve baskı uygulamıştır. Bu durum karşısında dönemin Adana kadısı Tosyalı Baltazade Mustafa Efendi, İbrahim Paşa'ya öğütlerde bulunmuştur. Ancak kadının Paşa'ya yaptığı tavsiyeler tartışmalara yol açmış ve İbrahim Paşa, kadının öldürülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Etrafindakiler kadının öldürülmesine karşı çıktysa da Paşa'yı bu fikrinden vazgeçirememişlerdir. Kadı Mustafa Efendi olanlardan haberdardı ve dönemin Reisülküttabı Şamizade Efendi onun akrabası idi. Durumu bir mektup yazarak Şamizade Efendi'ye bildirmiştir. Şamizade Efendi'de İbrahim Paşa'ya bir mektup yazarak Paşa'yı korkutmuştur: “Sen kendini ne oldum sanırsın? Kadı Efendi ile bir hoş geçinmek gereksin ve illâ iş gayri olur”. Naima, V/1463.

⁹ Gürcü Mehmed döneminde maliye sistemi iflas etmişti. Mali konularda deneyimli olan Tarhuncu Ahmed Paşa sadaret makamına getirilmiştir. Bu makama gelir gelmez çeşitli azil ve atamalar yapmıştır. Reisülküttap Şamizade ise makamını korumuştur. Şamizade'yi kanun üzere hareket etmesi ve doğrulukla hizmet etmesi için şu şekilde uyarmıştır: “Ba'de'l yevm evvelki gibi hareket istemem, benim berâ-i hâtir işim yoktur, hemen şer' ve kânun üzre hareket ve beytülmalı ma'mur edecek maslahatlarda dikkat ve tevcihâta kânuna ri'âyet olunmalıdır. Sen dahi istikâmet üzre hizmet eyle” Naima, V/ 1405.

¹⁰ Sağlığı bozularak felç olunca yerine İbşir Paşa getirilmiştir. Detay için bakınız: İpşirli, 1994: 193-194.

durum, karşısında azledileceğini anlayan Şamizade'nin büyük bir şaşkınlık ve üzüntü yaşadığı kayıtlara geçmiştir (Tarih-i Naima, 2014: VI/1580).

H. 22 Rebiülahir 1065 / M. 1 Mart 1655 Pazartesi günü makamına oturan İbşir Paşa'nın ilk işi defterdarı azletmek olmuştur. H. 25 Rebiülahir / M. 4 Mart Cuma günü Yedikule'ye hapsedilen defterdarın hemen ardından Şamizade de resmi olarak azledilmiştir. Yerine, Rumeli Beylerbeyi payesine sahip olan ve daha önce reisülküttaplık makamında bulunan Sıdkı Ahmed Efendi getirilmiştir (Karaçay Türkal, 2012: VI/11; Tarih-i Naima, 2014:VI/1588).¹¹ Bazı kaynaklara göre, İbşir Paşa'nın Şamizade Efendi'yi azletmesinin nedeni, Şamizade'nin büyük işlere karışarak haddini aşmasıdır. (Derin, 1993: 63; Karaçay Türkal, 2012: 12).

Reisülküttap Şamizade Efendi, makamdan azledildikten sonra hapsedildi ve ardından para istenilmek suretiyle baskı altına alınmıştır. Şamizade Efendi, hapsedilen Mevkufatçı Mehmed Efendi'nin öldürüldüğünü duyduktan sonra korkudan kendisinden istenen parayı denkleştirme gayreti içerisinde girmiştir.¹² Biner kuruş değerindeki atlarını, samur kürklerini¹³, eğer takımlarını, altın ve gümüşten yapılmış tüm ihtişamlı aletlerini bedestene götürüp satmıştır. İstanbul'daki evini açık arttırma yoluyla elden çıkarmıştır. Bu çaba ile 60 kese kadar miktarı karşılamıştır. Daha sonra, kalan otuz bin kuruş kadar miktarı dostlarından borç alarak ödemiştir (Tarih-i Naima, 2014: VI/1595). Ancak bu durum, İbşir Paşa tarafından oldukça farklı yorumlanmıştır.

İbşir Paşa'nın Şamizade'nin bu durumuna içerleyip kızdığı Naima tarihinde şu sözlerle dile getirilmiştir: "...Bak İbşir Paşa ne mertebe zâlimdir ki, re'ise esvâbını ve evini sattırdı. Re'is miriye karışmadı, cürmü nedir derler, beni lisana düşürse gerektir" (Tarih-i Naima, 2014: VI/1594). Ahmed Resmi Efendi ise İbşir Paşa'nın "...eşyâ fûrûhtu beni teşhîr ü teşvîr içündür..." dediğini ve bu durumu kendi aleyhine olarak yorumladığını açıkça ifade etmiştir (Ahmed Resmi Efendi, 1269: 28). Bu olay sonrasında İbşir Paşa'nın, Şamizade'ye duyduğu hiddet daha da artmıştır ve nihayetinde Reis Efendi'nin idamını istemiştir. Evliya Çelebi, tüm bu olan bitenleri gözlemleyen biri olarak, durumun vehametini şu sözlerle aktarmıştır: "İşin sonunda bu dönüp duran yamuk suratlı dünyada bu gibi gaddarlık olduğunu görüp atlarımla

¹¹ "...Sıdkı Efendi, Rûmili Beğlerbeğliği pâyesiyle kâmkâr iken altmış hilâlinde Melek Ahmed Paşa sadâretinde riyâsetden ma'zûl vü Mevkûfâtçı Mehemmed Efendi mevşûl oldu. Altmış beş zarfında İbşir Paşa 'inâyetiyle tekrâr riyâsetde Şamizâde'ye halef...". Ahmed Resmi Efendi, 1269: 25.

¹² Şamizade'nin tüm mallarını satmasının nedeni, kendisine gün içerisinde defalarca gelen sarıca cellatlarının işkence aletlerini göstererek, "Akçe görün! yoksa bu işkenceleri yaparız" diyerek korkutmasından kaynaklanmıştır. Naima, VI/ 1594.

¹³ Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgilere göre Reisülküttap Şamizade Mehmed Efendi'nin 70 adet samur kürkü gitmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3/ 682.

hizmetkarlarımı tamamen hazır edip Üsküdar şehrinde gizlenmişim...” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2011: 3/682).

İbşir Paşa'ya yakın adamların içerisinde Şamizade taraftarı olanlar, Reis Efendi'yi aklamaya çalışmıştır. Hiddetlenen sadrazama Şamizade'nin eşya ve emlakını gizli satması halinde düşük fiyata gideceğini ve bunda herhangi kötü bir niyeti olmadığını ve hatta Şamizade'nin "...ben bu malı ve eşyâyı devlet sayesinde kazandım, yine devlet uğruna fedâ ederim. Sâye-yi devlette aç kalmam hayatta kaldığımı fâ'ide-i uzmâ bilirim, dâ'imâ sözü budur” diyerek Şamizade'yi kollamaya çalışmışlardır (Tarih-i Naima, 2014: VI/1594). Bu sözler İbşir Paşa'nın hoşuna gitse de idam kararından vazgeçmesi kolay olmamıştır. Peki Sadrazamın Şamizade'ye olan bu kin ve nefretinin sebebi nedir? Reis Efendi'ye karşı beslediği bu hiddetin altında yatan gerekçe neydi?

İbşir Paşa, sadrazam olarak atanmasıyla birlikte, İstanbul'a gelmeden önce kendisine karşı olan muhaliflerin varlığını öğrenmiştir. Bu muhaliflerin başında, dönemin defterdarı Moralı Mustafa Paşa gelmekteydi. Moralı Mustafa Paşa, saray ağalarına güvenerek sadaret makamını elde etmek için girişimlerde bulunmuştur. İbşir Paşa, saraydaki bu girişimlerden ve kendisinin yerine Moralı'nın getirilmek istendiğinden haberdar olmuştur (Özcan, 1999: 63/500-504). Bu yüzden, henüz makamına oturmadan, kendisine rakip olduğunu bildiği Defterdar Mustafa Paşa'nın görevine son vermiş ve ardından onu öldürtmüştür. Defterdarın katledilirken “*Allah belasını versin, re'isin iğvâsıyla ben mühre tâlib oldum*” şeklinde sarf ettiği sözler İbşir Paşa'ya iletilmiştir. Sadrazam, defterdarın sadaret sevdasına Şamizade yüzünden tutulduğunu öğrenince kendisine karşı olumsuz tutum içerisinde bulunmuş ve aralarındaki ilişkinin en başından gerilmesine sebebiyet vermiştir (Tarih-i Naima, 2014: VI/1595).

Şamizade, defterdar Moralı Mustafa Paşa'nın sadaret sevdasına kapılmasında kendisinin etkili olduğu bilgisinin İbşir Paşa'ya bildirildiğini öğrenmesi üzerine, bu iddiayı reddetmek ve suçsuzluğunu ifade etmek için Paşa'ya bir mektup göndermiştir: “Defterdar Moralı maddesinden haber ü âğâhım yoktur. Melek Paşa ve Moralı kulunuza çendan râğbet ü i'tibâr etmezlerdi. Müsteşârları gayriler idi, cümlemin ma'lûmudur” diyerek kendini aklamaya çalışmıştır. Ancak bu mektup İbşir Paşa'nın öfkesini daha da artırmıştır. İbşir Paşa, Şamizade'nin kendisini suçsuz çıkarmaya çalıştığını ve gerçekleri inkâr ettiğini düşünerek öfkesini dile getirmiştir (Tarih-i Naima, 2014: VI/1595). Bu olayda Şamizade Efendi'nin tam olarak dahil olup olmadığına dair kesin bir sonuca varmak zor olsa da yapılan planlardan haberi olmadığı Naima tarihinde dile getirilmektedir.¹⁴

¹⁴ “Bu mektuptan Reis Şamizâde ve tezkerecileri hiçbir haberdar olmadılar. Gizlice mühürdarına yazdırup, gönderdi” şeklinde eserde geçmektedir. Naima, 2203.

Gelen af mektubuna daha da hiddetlenen İbşir Paşa'nın öfkesini yatıştırmak için yine Şamizade'nin başta dönemin veziri olmak üzere taraftarları devreye girmiştir. Şamizade'nin iyi niyet içinde olduğunu savunarak, "Sultanım inkâr ü i'tizârda tevbedir. Kabâyıha mukırr olmak câ'iz değildir ve müşkildir" diyerek onun suçsuzluğunu vurgulamışlardır. Hatta, Defterdar ile iş birliği içinde olduğunu iddia ettikleri kişinin eski Reisülküttab Mevkufatçı'nın suçlu olduğunu ileri sürerek Şamizade'yi aklamaya çalışmışlardır. Bu çabalar olumlu bir sonuç vermiş ve İbşir Paşa, "kendini itlak edelim, lâkin İstanbul'da durmasın, dilerse hacca dilerse başka bir yere gitsin" demiştir. Görüldüğü üzere Şamizade, arabulucuların yardımıyla idamdan kurtulmuştur (Derin, 1993: 63).

1655 yılının Mayıs ayının ilk günlerinde Şamizade Efendi serbest bırakıldı ve Hac farizasını yerine getirmek üzere Üsküdar'daki evine doğru hareket etti. Ancak yaşadığı stres ve korku nedeniyle Nikris hastalığına yakalandı ve bir süre gizlenmek zorunda kaldı.¹⁵ Şamizade Efendi, hac farizasını yerine getirip İstanbul'a döndü; ancak evinde rahatça oturmasına izin verilmeden İstanbul'u terk etmesi istendi. Tosya'ya sürgün edildiği ve yaklaşık bir yıl süreyle burada kaldığı kayıtlara geçmiştir. Daha sonra, Hazinedar Solak Mehmed Ağa'nın ricasıyla affedilerek İstanbul'a geri dönmüştür (Ahmed Resmi Efendi, 1269: 28; Tarih-i Naima, 2014: VI/1697).

2.2.3. İmparatorluktaki Sadakat ve Güç Çekişmelerinin Yansımaları: Köprülüler Devri ve Şamizade'nin Reisülküttablık Yılları

İbşir Paşa'nın sadaret makamından azledilmesinin ardından göreve gelen veziriazamlar, imparatorluğun içinde bulunduğu mali krize etkili bir çözüm bulamadan görevlerinden ayrılmışlardır. Sosyo- ekonomik krizler karşısında Valide Hatice Turhan Sultan, yaşanan sorunları çözebilecek bir isim olarak önerilen Köprülü Mehmed Paşa'ya başvurmak zorunda kalmıştır.¹⁶ İhtiyar Mehmed Efendi'nin¹⁷, İbşir Paşa'nın sadaret makamına atanmadan önce Mimar Kasım Efendi'nin önerdiği kişiler arasında yer aldığını belirtmek gerekir.

Mimar Kasım Ağa'nın evinde, devletin durumu hakkında Köprülü Mehmed Paşa ile sık sık görüşmeler yapıldığı ve bu gizli görüşmelere eski reisülküttap olan Şamizade Efendi'nin de katıldığı bilinmektedir. Valide Sultan'ın kethüdası olan Mimar Kasım Efendi ile Şamizade Efendi, sürekli olarak Köprülü'yü önermeye ve onu övmeye devam etmişlerdir (Çalışır,

¹⁵ Şamizade'nin bu kurtuluşu sonrasında, bazı hapisane ağaları da benzer şekilde yüklü miktarda para ödeyerek özgürlüklerine kavuştular. Bu tür olayların artması, İbşir Paşa'nın sonunun pek iyi olmayacağına dair söylentileri beraberinde getirmiştir. Tarih-i Naima, 2014: VI/1595.

¹⁶ IV. Mehmed dönemi vezirler için bakınız: Kazasker Mehmed Hafid, 1952: 34-38.

¹⁷ Köprülüler hakkında bakınız: Altınay, 2011; Köprülü, 1943; Çabuk, 2015:11-14.

2016: 104; Tarih-i Naima, 2014: VI/1698).¹⁸ Devletin içinde bulunduğu aciz durum endişe verici bir seviyeye ulaşmıştı. Bozcaada'nın küffarın eline geçtiği haberi gelir gelmez, Şamizade Efendi Valide Sultan'a haber göndererek "...bu vezîrin elinden iş gelmez. Memâliki Osmâniyye elden gitdi. Âlem herc u merc ve dek-i fitne galeyâna başlayup her gûşe bir fitne ve her tarafda zorbâlar peydâ oldı. Devlet murâd iderseniz Köprülü Mehmed Paşa'yı vezîr idersiniz" diyerek Valide Sultan'ı etkilemeye çalışmıştır (Gökçek, 2006: 5; Tarih-i Naima, 2014: VI/1698). En nihayetinde Valide Sultan, mührü Boynueğri Mehmed Paşa'dan alarak Köprülü Mehmed Paşa'ya vermiştir (14 Eylül 1656).

Mehmed Paşa'nın sadaret makamına gelmesinde Şamizade Mehmet Efendi'nin büyük katkı ve gayreti mükafatsız kalmamıştır. Behçeti'ye göre, "Şâmî-zâde Efendi'nin tahsîl-i rütbe-i sadâretde medhal-ı azîmi olmağın ol bâbda sa'y-ı mevfûri vezîr-i a'zam bâbında meşkûr idi. Makâm-ı sâbıkı ri'yâset-i küttâb mansıbına takdîm ve i'zâz ü ikrâm ile fevke'l-hadd tevkîr ü tekrîm olındı" (Gökçek, 2006: 17; Tarih-i Naima, 2014: VI/1713; Ahmed Resmi Efendi, 1269: 28). Şamizade Efendi'nin çabaları, veziriazam tarafından takdir ve övgüyle karşılanmış, bu nedenle önceki görevi olan reisülküttâplık mansıbına yeniden layık görülmüştür.

Reisülküttâp Şamizade Efendi'nin Köprülü Mehmed'e olan bağlılığı bilinmektedir ve görevde olduğu süre boyunca Köprülü'nün yanında yer almıştır.¹⁹ Seydi Ahmed Paşa ve taraftarları olan bazı sipahilerin fitne çıkarmaları, bu bağlılık ve sadakate dair gösterilebilecek en güzel örneklerden biridir. 1656 yılında kaptan-ı derya olarak görev yapan Seydi Ahmed Paşa, sadaret makamını ele geçirme girişimlerinde bulunarak bazı sipahileri arkasına almıştır. Sipahilerin fitne çıkarmasından endişe duyulduğunda, Müftü Efendi'den, padişaha sunulmak üzere Köprülü'nün icraatlarını öven bir yazı yazması talep edilmiştir. Müftünün isteği üzerine Şamizade Mehmed Efendi bu yazıyı kaleme almıştır (Tarih-i Naima, 2014: VI/1722). Hatta, fesat çıkararak sipahi eşkıyalarına ceza verilmesi ve bu konuda sadrazam Köprülü Efendi ile iş birliği yapılması gerektiğine dair yazılan hatt-ı hümayunu devlet adamlarının katıldığı bir toplantıda yüksek sesle okuyan kişi yine Şamizade Efendi olmuştur (Gökçek, 2006: 23; Tarih-i Naima, 2014: VI/1724-1725).

¹⁸ Bu sırada Veziriazam Boynueğri Mehmed Efendi'nin kethüdası onun makamdan alınacağını düşündüğünden gizlice Mimar Kasım Ağa ve Şamizade Efendi gibi Köprülü tarafına meyletmiştir. Tarih-i Naima, 2014: VI/1698.

¹⁹ İki önemli devlet adamı arasındaki yakın bağların olumsuz hadiselerle yol açtığı iddia edilmektedir. Örneğin Divan şairi Abdülbaki Vecdi'nin, Köprülü Mehmed Paşa ile yakın ilişkisi ve Sadrazamın Vecdi Efendi'nin başarısını övmesi sonucunda, Şamizade'nin kıskançlığına maruz kaldığı iddia edilmektedir. Hatta Vecdi Efendi'nin idam edilme kararında Şamizade'nin rolü olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Özkasap, 2004: 48 (188b).

Şamizade Efendi ile Köprülü arasındaki yakın ilişkiyi gösteren bir diğer olay, Deli Hüseyin Paşa'nın idamıyla ilgilidir. Hüseyin Paşa kendisine yöneltilen çeşitli yolsuzluk suçlamaları nedeniyle İstanbul'a çağrıldı ve gelir gelmez idam kararı alındı. Hüseyin Paşa'nın baltacılıktan çıkma olduğunu düşünen Darüssaade Ağası, onu korumak istedi. Hüseyin Paşa'yı sadrazamın gazabından kurtarmak için, Köprülü'nün en yakınlarından olan Şamizade Efendi'ye başvurdu. Ancak sadrazam, Hüseyin Paşa'nın idamında kararlıydı ve hatta müftüye gidip idam için fetva almasını Şamizade Efendi'den talep etti. Müftü, suçu kesinleşmemiş biri için fetva veremeyeceğini Şamizade Efendi'ye iletmiştir. Şamizade Efendi, Darüssaade Ağası'nı razı etmek ve sadrazamı kızdırmamak için, namılı bir kişinin idam edilmesinin kendi aleyhine olabileceğini belirtmiş ve kendisine başka bir makam verilmesini önermiştir.²⁰ Böylece, yeni görevinde de şikayetlere maruz kalıp kalmayacağını görebilirdi. Sadrazam, bu teklifi uygun buldu ve idam konusundaki ısrarından vazgeçti (Gökçek, 2006: 69; Tarih-i Naima, 2014: 1782-1783).²¹ Bu örnekler²² Şamizade Efendi ile Sadrazam arasındaki güçlü ilişkinin sadakat ve bağlılık temelinde şekillendiğini bizlere göstermektedir. Reis Efendi'nin Köprülü'nün güvenini kazandığı ve onun en yakın danışmanları arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda, çeşitli kararların alınmasında etkili bir figür olarak karşımıza çıkan Reis Efendi'nin önerilerinin sadrazam tarafından değer verilip, dikkate alındığını söyleyebiliriz. Hatta bu güçlü ilişki, Osmanlı hamilik sistemi içerisinde değerlendirilebilir.

Şamizade Efendi'nin Reisülküttap olarak görev yaptığı dönemde, saray içindeki güçlü konumu ve Köprülü Mehmed Paşa'nın desteğiyle birlikte önemli idari ve bürokratik değişikliklere öncülük ettiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde yapılan değişikliklerin başında, İmparatorluğun kayıt tutma yöntemlerinde gerçekleşen büyük değişiklikler gelmektedir. Bilindiği üzere, divandaki kararların tutulduğu mühimme defterlerindeki bazı hükümler şikâyet defterleri adı altında yeni defter türlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Emecen'e göre, defter türlerindeki bu ayrımlar Şamizade'nin reisülküttap olduğu dönemlere denk düşmektedir (Emecen, 2005: 116). Ayrıca mühimme defterlerindeki muamele kayıtlarındaki biçimsel özelliklerde de değişiklikler yapılmıştır. Hükümler üzerindeki buyruldu, yazıldı gibi işaretler ortadan kalkmıştır (Soyer, 2007: 42-43).

²⁰ “Sultanım Şeyhülislam Efendi hayr- hâhınız du’âlar etti. Mutlak zulme binâ’en tecviz-i katl için fetvâ verilir. Lâkin üzerine bir şey sübut bulmamağın böyle nâm-dâr adamı katl etmekte mahzurât vardır. Ahiretlerin sakındığımız gibi dünyaların dahi sıyânet üzerimize lâzımdır dediler” deyü...Naima, 2014: 1783.

²¹ Hüseyin Paşa, Kaptan-ı Derya olarak atanmış, ancak bu yeni görevi sırasında hakkında yapılan şikayetler sonucunda idam edilmiştir. Naima, 2014: 1783-1784.

²² Cumhuriyet Bekar'a göre, Şamizade'nin sadrazamla yakın ilişkisini gösteren bir işaret olarak, Köprülü Mehmed'in vakıflarının tescilinde bulunan şahitlerden biri olmayı kabul etmesidir. Bakınız: Bekar, 2019: 119; Bekar, 2023: 245.

Köprülü Mehmed Paşa'nın 1661 yılında vefat etmesine kadar Şamizade Efendi reisülküttaplık görevini sürdürmüştür. Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatının ardından oğlu Fazıl Ahmed Paşa (Derin, 1993: 130-131) sadrazam olarak atanmıştır. Yönetimde bazı azil ve tayinler olsa da babasının "sadık dostu" Şamizade Efendi reisülküttaplık görevine devam etmiştir. Reis Efendi'nin Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ile olan yakın ilişkileri Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinin ilk zamanlarında aynı şekilde devam etmiştir. Reis Efendi'nin sadrazamla olan yakınlığı, Habsburg İmparatorluğu ile yapılan diplomatik görüşmelerde kendini göstermiştir. Bilindiği üzere, birinci sınıf haccan²³ olan reisülküttaplar, doğrudan sadrazam nezaretinde çalışmak ve yazışmaları yönetmek zorunda olmalarından dolayı (Ortaylı, 2008: 215-217) sadrazamla yakın temas içindeydiler. Bu yüzden, Şamizade Efendi, Avusturya ile yapılan görüşmelerde sadrazamın yanında yer almış ve hatta imzalanan Vasvar Antlaşması'nın ilk taslağının hazırlanmasına katkı sağlamıştır (Kolçak, 2017/2: 55; Yılmaz, 2012: 27; Kolçak: 42/560-562; Kolçak, 2012: 131).

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olarak atandığı dönemdeki en önemli icraatlarından biri Habsburgların kontrolündeki Uyvar'ın fethi olmuştur (Boyras, 2002: XI). Sadrazamın yanında reisülküttap olarak görev yapan Şamizade Efendi, Avusturya seferine damadı Kadızade İbrahim Paşa ile birlikte katılmıştır. Ancak sefer sırasında sadrazam ile Reis Efendi arasında sadaret iddiası, kıskançlık gibi sebeplerden başlayan gerginlikler Şamizade ile damadının idamıyla son bulmuştur. Şamizade Efendi'nin 1663 yılında idam edilmesi üzerine reisülküttaplık makamına Acemzade Hüseyin Efendi atanmıştır. Acemzade Hüseyin Efendi, Fazıl Ahmed Paşa ile yakın bağları olan birisidir. Bu atama, Köprülülerin devlet içerisindeki artan gücünü gösterdiği gibi, bürokratik atamalarda Köprülü ailesinin referanslarının ne kadar etkin olduğuna da işaret etmektedir.

3. Sadaretin Gölgesindeki İktidar Çekişmeleri: Reisülküttap Şamizade Mehmet Efendi ve Damadı Kadızade İbrahim Paşa'nın Hazin Sonu

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaret dönemi, Habsburg İmparatorluğu ile girişilen mücadeleyle başlamış ve sadrazam, odak noktasını Uyvar'a çevirmiştir. Ağustos 1663 tarihinde başlayan Uyvar kuşatması, Eylül ayının sonlarına kadar devam etmiştir.²⁴ Bu savaşa dönemin reisülküttabı Şamizade Efendi ile kendi kethüdalığından çıkma damadı Kadızade İbrahim Paşa da katılmıştır. Ancak savaş devam ederken İbrahim Paşa, 12 Eylül 1663 tarihinde idam edilmiştir (Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978: 127; Çalışır, 2009:20). Şamizade Efendi'nin vefatının ardından yerine Acemzade Hüseyin Efendi atanmıştır (Yılmaz, 2012: 70; Doğan, 2024). İbrahim Paşa'nın yerine ise Niğbolu sancağına Konakçı Hasan Paşa tayin edilmiştir (Boyras, 2002: 17).

²³ Reisülküttaplık, nişancılık, defterdarlık gibi görevler haccan sınıfının birinci gurubunu oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: İpşirli, 1996: 430-431.

²⁴ Bu konuda yapılan çalışmalar için bakınız: Kopçan, 2012: 253-254; Şakul, 2021.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın, Reis Efendi ve damadı Kadızade İbrahim Paşa'yı neden idam ettirdiği sorusu, tarihi kaynaklarda detaylı bir şekilde ele alınmış ve çeşitli görüşlere dayalı yorumlar ortaya konulmuştur.²⁵ İdam kararının arkasındaki gerekçeleri ortaya koymak ve bu olaya rasyonel bir bakış açısı kazandırmak amacıyla çeşitli yaklaşımlar benimsenmiştir. Ayrıca, idam kararının haksız olup olmadığı ve bu kararın arkasında herhangi bir destekçinin bulunup bulunmadığı da incelenmiştir. Kaynakların ortak kanısına göre, idamın sebebi sadaret iddiasıdır. Reisülküttap Şamizade Efendi'nin damadı Kadızade İbrahim Paşa'yı sadaret makamına getirmek istemesi ve bu konuda Padişah'a bir mektup göndermesi ileri sürülen en önemli iddiadır.

12 Eylül sabahı kahvaltısı sırasında yaşanan olaylar, Evliya Çelebi'nin gözlemleriyle aktarılmaktadır. Evliya Çelebi, İbrahim Paşa'nın yanında bulunduğu sırada Çavuşbaşı İbrahim Ağa ve Başmuhasebeci Gürcü Mehmed Efendi'nin yanlarına gelerek birlikte kahvaltısı ettiklerini belirtir. Bu sırada bir divan çavuşu, İbrahim Paşa'ya sadrazamın kendisini çağırdığını iletmiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa, atına binip çadırdan ayrılmıştır. Evliya Çelebi, Kadızade İbrahim Paşa'nın peşinden giderek Reis Şamizade Efendi ile damadının veziriazamın yanına gittiklerini gözlemlemiş ve bu gözlemlerini aktarmıştır. Evliya Çelebi'nin anlatısına göre, Şamizade Efendi, sadrazama hitaben "Haşa, bu mektuptan benim haberim ola, devletli vezir oğlum ve efendim. Bu düşman işidir, itimat etme efendim" şeklinde feryat etmiştir. Sadrazam mektuptaki mührü sorduğunda ise Şamizade Efendi, mührün taklit edildiğini ve mektubun sahte olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine sinirlenen sadrazamın "Bre bunu saadetli padişahıma gönderdiğindir. Onlar da saadetle bu kâğıdı gönderdiler. Beni niçin gerçeğe aykırı böyle arz ettin" şeklinde hesap sormuştur. Hiddetlenen Sadrazamın "Kaldır şu kafirleri" diyerek önceden hazırlanan cellatlara Reis Efendi ve damadını teslim etmiştir. Evliya Çelebi, mektubun İbrahim Paşa'nın Estergon Seferi'nde (Ciğerdelen'de) düşmanları kırmasaydı Resulullah sancağının gidebileceğini ve vezirin küçük bir yiğit olup, başarılı bir iş yapmadığını, ancak İbrahim Paşa'nın bu konuda yetkin olduğunu ve mühre layık olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2011: XI/ 440-442).

Evliya Çelebi, Şamizade'nin cellatlar elindeyken "devletli, beni katl edersen gam değil ben ihtiyarım, ama İbrahim oğlumu azat eyle" diye yalvardığını aktarır. Ancak her ikisinin hemen orada öldürülüp gömüldüklerini belirtir. Evliya, gömüldüklerini gördükten sonra dehşete kapılıp, oradan uzaklaştığını ifade eder. İbrahim Paşa çadırına geri

²⁵ Bu konudaki en değerli ikincil kaynaklardan biri, Özgür Kolçak'ın "Paths of Glory: The Rise of the Köprülüs and the Execution of Şamizade Mehmed Efendi (1663)" adlı çalışmasıdır. Bu eser, Fazıl Ahmed Paşa ile Şamizade arasındaki çekişmelere odaklanmakta olup, çeşitli yerlerde çalışmasına atıflar yapılmıştır.

döndüğünde, sabah kahvaltısı için gelen çavuşbaşı ve başmuhasebecinin devlet adına tüm mal varlıklarına el koyduğunu bildirir.²⁶

Evliya Çelebi dışında bir kaynak olan Tarih-i Gilmani'ye göre, 12 Eylül'de Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın Şamizade Efendi ve damadının idam kararını vermesinin temel sebebi, Şamizade Efendi'nin Sultan'a gönderdiği mektupta damadı İbrahim Paşa'nın saltanat naibine atanmasını teklif etmesidir. (Mehmed Halife, 1976: 130).

Silahtar tarihinde de Şamizade ve damadının idamı konusuna değinilmiştir. Silahtar'a göre, Şamizade Efendi'nin Padişah'a gönderdiği mektup, idamlarının temel sebebidir. Evliya'nın eserinde mektubun içeriği özet şeklinde aktarılmışken Silahtar Tarihi'nde detaylı olarak dile getirilmiştir:

“El altından bir oğlanı vezîr-i a‘zam ve serdâr-ı asâkir-i İslâm idüp, göndermişsiz hevâsına tâbi‘ olup, bütün gün işi güci hây hây ile evkât geçirüp, elinden bir iş gelmez. İbâdullâh hizmeti mu‘attal kalup, ba‘de'l-yevm husûli emr-i muhâldir. Dâmâdımız İbrâhîm Paşa kulları âkıl u kâmil ve müdebbir her vechile tedbîr ü tedârûke kâdir-i hizmet buyurun. Sadra lâyık bendeleridir”.

Padişah, sadrazamı mektuptan haberdar eder ve yazılanların doğru olması sonucunda hakkından geleceğini de iletir. Mektubu alan Fazıl Ahmed Paşa hemen Şamizade'yi yanına çağırır ve kâğıdı eline verir. Şamizade mührün kendisine ait olduğunu ancak mührünün çalındığını ve bu mektuptan hiç haberi olmadığını belirtir (Türkal: 307-308). Evliya Çelebi'nin anlatımında Şamizade'nin imzasının sahte olduğu ifadesine karşılık, Silahtar Tarihi'nde Şamizade'nin mührünün çalındığı bilgisinin yer aldığını vurgulamak gerekir. Silahtar'ın idamları haklı bulanlardan biri olduğunu da belirtmeliyiz.

Şamizade ve damadının idamını anlatan diğer tarihçiler arasında Mühürdar Hasan Ağa ve Raşid Mehmed Efendi de yer alır. Mühürdar Hasan Ağa ve Mehmed Efendi'ye göre, Şamizade ve damadının idam edilmeleri saraydan gelen bir mektup sonrasında gerçekleşmiştir (Yücel, 1996: 172; Raşid Mehmed Efendi, 2013: 31). Diğer kronik yazarları da genelde aynı olay örgüsünü takip eder ve sadaret iddiasını içeren bir mektuptan bahsederler. Ancak idam hadisesinde öncelikle sorgulanması gereken husus mektubun gerçekliğidir.

Bilindiği üzere, kronik yazarları birbirlerinin eserlerindeki bilgileri aynen aktarabilmektedirler. Yazarlar arasında bilgi alışverişi olasılığı göz

²⁶ Evliya, Mehmed Halife ve Silahtar'ın aktardığına göre, Reis Efendi ve damadı 9 Safer 1074/12 Eylül 1663 tarihinde idam edilmiştir. İsazade Tarihi'nde de 9 Safer 1074/12 Eylül 1663 olarak geçmektedir (Ziya Yılmaz, 1996: 79). Ancak Abdurrahman Paşa Vekayinamesi'nde idamın 10 Safer 1074/ 13 Eylül 1663 günü gerçekleştiği belirtilmiştir (Derin, 137).

önünde bulundurulunca, bilginin gerçekliğini sorgulamak gerekir. Bu yüzden dönemin kaynakları tarih sıralamasına göre incelenmelidir. Mektubun varlığından ilk bahseden yazar Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin eserinin Mısır'da tamamlandığı ve uzun süre varlığından haberdar olunmadığı dikkate alındığında, diğer yazarların Evliya'nın etkisi altında kalarak benzer bilgileri aktardığını iddia etmek zor görünmektedir (Baysun, 1977: 400-412; İlgürel, 1995: XI/529-533; Bekar, 2019: 120). Bu nedenle, mektup iddiasının doğru olduğu söylenebilir.

İkinci sorulması gereken konu, mektubun kim tarafından kaleme alındığıdır. Evliya Çelebi dışındaki yazarlar, genellikle mektubun Şamizade Efendi tarafından yazıldığına dair kesin ifadeler kullanmış olsalar da Evliya Çelebi bu iddianın mümkün olmadığını ve suçlamaların asılsız olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, ilerleyen sayfalarda Sadrazamın Kadızade İbrahim Paşa'yı kışkırdığını belirterek mektubun gerçek yazarının sorgulanması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Dönemin kaynakları mektubun Şamizade tarafından yazıldığını iddia etmelerine karşın Evliya Çelebi neden aksi yönde beyanda bulunuyor? Bu durum, Evliya'nın devlet adamları ile kurduğu dostluk ilişkisiyle açıklanabilir. Evliya'nın Köprülü Mehmed Paşa'yı ziyaretleri sırasında yaşadığı olumlu deneyimleri ve Şamizade Efendi'nin kendisine yaptığı taltifleri vurgulaması, anlatısının kişisel ilişkilerden etkilendiğini göstermektedir.²⁷ Bu bağlamda, Evliya'nın duygusal bağlılıkları, Şamizade'nin idamına dair olayları daha taraflı bir bakış açısıyla sunmasına ve bu konuda diğer yazarlardan ayrılmasına sebep olmuş olabilir.

Reisülküttap Şamizade Efendi'nin Köprülü Mehmed Paşa ile olan yakın ilişkisi, Fazıl Ahmed Paşa'nın göreve başlamasıyla değişmiştir. Şamizade'nin Köprülü Mehmed Efendi'nin oğluna neden karşı çıktığı sorusu önemlidir. Sultan IV. Mehmet'in Köprülülerle olan ilişkisi bilinmesine rağmen, Şamizade Efendi sadarete talip olmayı içeren bir mektup yazmaya nasıl cesaret edebildi? Şamizade Efendi'nin bu girişiminde yalnız olup olmadığı sorgulanmalıdır. İşte tam da bu sorgulamada Cumhur Bekar'ın analizine bakmamız gerekmektedir.

Bekar, Levinus Warner'ın raporlarına atıfta bulunarak Şamizade'nin arkasında Köprülülerin artan nüfuzuna muhalefet eden bir gücün olduğunu iddia etmektedir. Şamizade'nin mektubu Padişah'a değil, annesi Hadice Turhan Sultan'a göndermiş olması üzerinde durur ve bu durumda, Turhan Sultan ile Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa arasında gerginlikler olduğuna işaret

²⁷ Örneğin Köprülü'yü ziyaret eden Evliya'nın her saraya geldiğinde kendisinin sadrazam tarafından taltif edildiği kayıtlara geçmiştir. Bu taltif sırasında Reis Efendi'nin de kendisine hediyeler verdiği ve hatta bir ziyaret sonrası Şamizade Efendi'nin kendisine 200 altın bağışta bulunduğunu belirtir. Evliya Çelebi, 2011: 742.

etmektedir.²⁸ Şamizade'nin Hatice Turhan Sultan ile yakın bağı olduğunu yukarıdaki kısımlarda değinmiştik. İkisi arasında yakın bir ilişki olduğunu Cumhur Bekar da yaptığı araştırmalar ışığında dile getirmektedir. Ayrıca, Hadice Sultan'ın, oğlunun Köprülü vezirlerine verdiği güçten rahatsızlık duymuş olabileceğini veya oğlunun etkisi altında olduğunu düşündüğünü öne sürer. Ancak Hadice Sultan'ın bu politik mücadeledeki rolü hakkında kesin sonuçlara varmanın zor olduğunu da ilave eder. Bununla birlikte, Bekar'ın analizine göre, Şamizade'nin girişimi Fazıl Ahmed'in yükselişine karşı bir tepki olarak yorumlanmaktadır (Bekar, 2019: 124-130; Bekar, 2023: 246).²⁹ Bekar'ın değerlendirmesi oldukça makul görünmektedir, zira Şamizade'nin Köprülü ailesinin artan gücüne karşı bir tür direniş olarak hareket ettiği düşünülebilir.

Cumhur Bekar, saray içerisindeki etkili nüfuz gücünü valide Sultan olarak öne sürerken, Paul Rycaut ise Şamizade'nin mektubunu Darüssaade Ağasına yollayarak Padişah'a ulaştırdığını iddia etmektedir (Rycaut, 1687: 135). Rycaut ayrıca, Şamizade'nin Darüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa ile iyi ilişkilere sahip olduğunu belirtmektedir. İszade'nin aktarımına göre, Fazıl Ahmed Paşa Uyvar seferine çıkarken sancak-ı şerifin teslim olunması için padişahın huzuruna varmışlardır. Padişahın genç sadrazama “iktizâ eden umürda Şâmî-zâde'nin re'yi üzere hareket edüp, mebâdâ ana muhâlefet eylemeyesin” diye tembihte bulunduğu ve Şamizade'ye de “Paşa tazedir; sûret-nümâ olan ahvâli senden bilürüm” diyerek kendisine emanet etmiştir. İszade'nin ifadelerine göre, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Padişah'ın Şamizade'yi desteklemesine içerlemiş ancak Darüssaade Ağası Solak Mehmed Ağa'nın etkisi ve Şamizade taraftarlarının varlığı nedeniyle aleyhte bir tutum sergilemekten çekinmiştir (İsâ-zâde Tarihi, 1996: 79).³⁰ Bu durum,

²⁸ Hammer ve elçinin raporlarına dayanarak somut örnekler vermektedir. Örneğin, Fazıl Ahmed Paşa, Turhan Sultan'a yakınlığı ile bilinen defterdarı azlederek yerine kendi adamını ataması yaşanan gerginliklerden biri olarak ele almaktadır. Bekar, 2019: 121-124. Ayrıca aralarındaki gerginlikleri ele alan bir diğer eser: Kolçak, 2017:52; Şakul, 2021: 93.

²⁹ Alıntılanan eser için bakınız: Rycaut, 1687: 112; Paul Rycaut, Hadice Turhan ve Şamizade arasında samimi bir ilişki olduğunu belirtir.

³⁰ Ancak Solak Mehmed Ağa'nın makamından azli sonrası Şamizade'nin damadını katletmek için girişimlerde bulunduğunu ve bu hususta önceden ferman aldığını belirtir. Sadrazamın bu fermanı Şamizade'ye gösterince “sudûr-i 'izâm üç def'aya dek pâdişâhdan mağzûb olanlar için recây-ı 'afva murahhaslardır. Siz bir def'a mezbûrun 'afv olunmasını recâ vü şefâ'at edin. Eğer karîn-i kabûl olmayup, tekrâr katline me'mûr olursanız” şeklinde yanıt vermesine rağmen Sadrazam padişaha başka türlü açıklama yapmıştır. Şamizade'nin verilen fermana olumsuz tepki verdiğini (“Permâniniz üzere Kadı-zâde'yi kati murâd etdiğimizde Şâmî-zâde ruhsat-nümâ olmadı”) yazmıştır. Bunun üzerine Padişah'ın hem Şamizade'nin hem de damadının katline onay veren bir ferman (“Eğer Şâmî-zâde husûs-i mezbûre mûmâna'at ederse ikisinin dahi cezâsı verile”) yollamıştır ve Sadrazam bu fermana binaen ikisini katletmiştir.

Şamizade'nin sarayda güçlü ve korunan bir figür olduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere, mektubun bizzat Şamizade tarafından yazılıp yazılmadığı konusu kesinlik kazanamadığı gibi mektubun Padişah'a mı yoksa Valide Sultan'a mı ithafen yazıldığı sorusu da belirsizliğini korumaktadır. Ancak bu belirsizliklere rağmen, mektubun Padişah'a ulaştığı ve ardından Fazıl Ahmed Paşa'ya gönderilerek idamın gerçekleştiği, kaynakların genel kanısıdır.

Bazı anlatımlarda Şamizade'nin bu mektuptan haberi olmadığını ve kendisinin yazdığı iddiasını reddettiğini yukarıda belirttik. Eğer Şamizade gerçekten mektubu yazmamışsa, Fazıl Ahmed Paşa'nın bu durumu kullanarak bir entrika ya da komplo kurduğu düşünülebilir ki oldukça zayıf bir ihtimaldir. Bu durumda, Fazıl Ahmed Paşa'nın babasının yakın dostuna ve sadaret iddiasıyla birdenbire hiddetlenmenin ötesinde, bu ani çatışmanın önceden yaşanan gerginliklerden kaynaklandığı düşünülebilir. Şamizade ve damadının, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın aleyhinde girişimlerde bulunması, kroniklerde sıkça yer alan bir gerekçedir. Tarih-i Gilmani ve Silahat Tarihi'ne göre, Şamizade ve damadının hadlerini bilmedikleri ve gereksiz olaylara karıştıkları ifade edilmektedir.³¹ Mühürdar Hasan Ağa da Şamizade ve damadının hadlerini aştıklarını iddia etmektedir. Hatta ölümüne herkesin çok sevindiğini ve Sadrazam Fazıl Paşa'ya bu kararından dolayı herkesin kendisine dua ettiğini kaydetmektedir (Yücel, 1996: 172). Böylece, Fazıl Ahmed Paşa'nın bu ölüm kararında haklı olduğu iddia edilmektedir. Sicili Osmani'de de İbrahim Paşa'nın zulümle haddini aştığı ve bu yüzden idam ettirildiği kaydı geçmektedir (Sicill-i Osmani: 3/783). Hadlerini aştıkları, kabahat ve kötülüklerinden dolayı idam edildiğini iddia eden bir başka tarihçi Erzurumlu Osman Dede'nin "Tarih-i Fazıl Ahmet Paşa" adlı eseridir (Boyras, 2002: 17). Fazıl Ahmed Paşa'nın bu iki önemli şahsiyete daha fazla tahammül etmediği ve idam ettirdiği anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere, yazarlar, Fazıl Ahmed Paşa'nın bu ölüm kararında haklı olduğunu vurgulamaktadır.

Dönem kaynakları arasındaki çelişkiler de dikkate değerdir. Evliya Çelebi ve İszade Tarihi'nin, Sadrazam Fazıl Paşa ve İbrahim Paşa'nın ölümüne dair diğer kaynaklardan farklı iddialar içermesi, tarihsel olayların çeşitli açılardan yorumlandığını gösterir. Evliya ve İszade Tarihi dışında kaleme alınan kaynaklar idam edilmelerini haklı bulmaktadır. Ortada iki farklı görüş bulunmaktadır. Evliya'nın Reis Efendi ve damadına yakınlığından dolayı olayları tarafsız değerlendiremediği ihtimalini yukarıda vurguladık. Peki, Evliya ve İszade'nin anlatımının tam tersi yönde bu kadar kaynak yazarlarının benzer söylemlerde bulunmasını nasıl izah edeceğiz? Reis Efendi'nin idamını haklı bulan yazarların da birbirinin yazdıklarından etkilenmiş olabileceği ihtimalinin yanı sıra Mühürdar Hasan Ağa ve Osman

³¹ Bunun yanı sıra, Dönemin Avrupalı tarihçileri ise idam hadisesini Şamizade'nin savaşa muhalif olmasına bağlamıştır. Ancak Tarih-i Gilmani eserinin yazarı bu görüşe itimat edilmemesi gerektiğini de belirtmektedir.

Dede gibi tarihçilerin Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa ile yakın ilişkiler içinde olup, onu aklama çabasına girmiş olabileceği yapılan yorumlar arasındadır (Kolçak, 2012:15).

Tüm iddiaların yanı sıra, devlet adamları arasında kıskançlık da olduğu ileri sürülmektedir. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri Ciğerdelen Muharebesi'nde Fazıl Ahmed Paşa ile Kadızade İbrahim Paşa ve Şamizade arasındaki gerginliklerdir. Uyvar'ın fethi kararlaştırılınca Ciğerdelen'de bir köprü inşa edilmesi istenmiştir. Ancak, inşa halindeki köprünün yıkılmasından dolayı İbrahim Paşa sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, Ciğerdelen Muharebesi esnasında, Evliya'nın anlatımına göre, yardımın çok geç gelmesi Sadrazamın Kadızade'den hoşlanmadığının bir belirtisi olarak değerlendirilir. Ciğerdelen Muharebesi sonrasında Kadızade İbrahim'in hazine arabaları, esirler ve birçok ganimet ile dönmesine rağmen Sadrazamın onun düşmanların peşinden gitmesini emretmesi ve bu başarısını takdir etmemesi de ondan hoşlanmadığının bir göstergesidir (Şakul, 2021: 35-46; Evliya Çelebi, 2011: 6/237, 373-380; Kolçak, 2023: 456-457).³² Belli ki devlet adamları arasında ciddi bir kıskançlık ve güç mücadelesi bulunmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre, Sadrazam, İbrahim Paşa'nın seferde gösterdiği başarıyı içten içe gıpta etmiş ve onu öldürmeyi planlamıştır; bu düşüncesinden 40 gün sonra da İbrahim Paşa şehit edilmiştir (Evliya Çelebi, 2011: 6/442-443). Kısacası, Evliya Çelebi'ye göre, İbrahim Paşa'nın öldürülme sebeplerinden biri, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın kıskançlığıdır. Böylece, Paşa'nın haksızlığını bir kez daha vurgulamaktadır. İ sazade de Sadrazamın hilelere başvurarak ve Şamizade'yi kışkırdığı için onu öldürdüğünü açıkça belirtmektedir. O da Reis Efendi ile İbrahim Paşa'nın haklılığını savunmuştur.

Toparlamak gerekirse, üç önemli şahsiyet arasında sadaret iddiasından kaynaklanan güç mücadeleleri ve kıskançlıklar sonucunda bir idam gerçekleşmiştir. Bu olay, dönemin önemli iki figürünün kaybına neden olmuş ve Köprülülerin güç kazanmasına sebep olmuştur. Köprülülerin iktidarı bu şekilde daha da pekiştirilmiştir. Özgür Kolçak, bu idamı Osmanlı devlet adamları arasındaki iktidar mücadelesinin doğal bir sonucu olarak değerlendirir (Kolçak, 2012:119). Bu idam kararı, sadaret makamı için güç ve dengenin sağlanması amacı taşıdığı gibi Rifa'at Ali Abou El-Haj'ın belirttiği gibi siyasi çatışmalara dair bir örnek de olabilir (Rifa'at Ali Abou El-Haj, 1984: 14). Ayrıca, Bekar'ın iddia ettiği gibi, bu idam kararı ile Sultan'ın siyasi karar verici olarak üstünlüğü pekiştirilmiştir (Bekar, 2023: 247).

³² Kolçak'ın tezine göre, Niğbolu kadısı İbrahim Paşa'nın sefere "heybetli bir askeri güç" ile katılması ve görkemli bir geçit alayı sergilemesi, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın hoşuna gitmemiştir. Bu durumu makus talihin bir işareti olarak yorumlamış ve aynı yorum Evliya Çelebi tarafından da yapılmıştır. Kolçak, 2017: 119-121.

4. Şamizade Mehmed Efendi'nin Mal Varlığı ve Yaşantısına Dair İzlenimler: Muhallefat Kayıtları ve Tarihi Kaynaklar Işığında Bir İnceleme

Şamizade Mehmed Efendi ve damadının idamından hemen sonra Evliya Çelebi damat İbrahim'in konakladığı yere gitmiş ve mallarının müsadere edildiğine şahit olmuştur. Mal varlıkları muhallefat kayıtlarından öğrenilebilmektedir. Şamizade'nin muhallefatı (Özcan, 2020: 405-406; Bozkurt, 2013: 199-201) Maliyeden Müdevver defterinde kayıtlıdır.³³ Bu muhallefat defteri³⁴ Reis Efendi'nin el konulan mallarının tamamını içermemektedir.

12 Eylül 1663'de katledilen Reisülküttab Şamizade Mehmed Efendi'nin el konulan malları ölümünden bir ay sonra Büyük Mirahur³⁵ Müsli Ağa tarafından padişahın maiyetindekilere teslim edilmiştir. Muhallefat kayıtlarına göre, Reis Efendi'ye ait mallar arasında çeşitli giyim eşyaları, mutfak gereçleri, ev mobilyaları ve bazı askeri aletler bulunmaktadır. Şamizade Efendi'ye ait muhallefat kaydı, Reis'in servetinin tam boyutunu belirtmese de giydiği kıyafetlerden, yemek yerken kullandığı eşyalara ve yatağındaki mobilyalara kadar günlük yaşamı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Şamizade Efendi'nin renkli ve ihtişamlı yaşam tarzı, aşığıda gösterildiği gibi ev dekorasyonuna da yansımıştır.

Ev dekorasyonu ve giyim kuşamla ilgili en çarpıcı kayıtlar arasında, evde kullanılan perde (özellikle Mardin-Gazze perdesi), harir (ipek) yastıklar (Bursa yastığı, kutni³⁶ yastık, Mardin yastığı) ve köhne yorganlar yer almaktadır. Ayrıca, yorgan yüzleri, yastık yüzleri ve çeşitli top kumaşlar, özellikle Yemeni kumaşları, kayıtlarda belirgin bir şekilde bulunmaktadır. Bu geniş yorgan ve yastık koleksiyonu, aile üyelerinin sayısının kalabalık olabileceğini düşündürmektedir.

Kıymetli giysilerin saklanması için bohçaların (özellikle münakkaş) kullanılması, evin güzel kokması ve zarafete verilen önemin bir yansıması olarak simli veya fağfuri³⁷ gülabdan şamdan, buhurdan gibi öğelerin evde

³³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *TS.MA. d.*, 2315, varak 43- 45.

³⁴ Muhallefat kelimesi vefat eden kişinin tüm malları- borçları ve alacakları dahil geniş bir anlamı ifade etmektedir. Ancak muhallefat defteri tanımı ile kişiden geriye kalan malların sadece listesinin içerdiğini belirtmek gerekir. Bakınız: Cezar, 1977: 41. Bu açıklamadan yola çıkarsak, elimizdeki muhallefat kaydında Reis Efendi'nin alacaklı ve borçlu durumu hakkında herhangi bir bilginin olmadığını ve sadece muhallefat defteri olduğunu belirtmemiz gerekir.

³⁵ Mirahurların en önemli vazifelerinden biri katledilen veya ölen devlet adamlarının mallarını tespit edip, hazineye teslim etmektir. Bakınız: Uzunçarşılı, 2014.

³⁶ Pamuklu dokumalar. Bakınız: Koçu, 1969: 161.

³⁷ Çin'de yapılan her türlü porselen için kullanılan tabiridir. Bakınız: Pakalın, 1993: 582; Kanar, 2009: 277

bulundurulması dikkat çekicidir. Ayrıca, çuha makad³⁸; süzen-i makad ve onlarca sandıkların varlığı, o dönemde sıradan halkın sahip olamadığı eşyalar arasında yer almaktadır. Peşkir /havlu (özellikle Kıbrıs ve Mardin peşkiri), acem boğası³⁹, fağfuri ve yıldızlı leğen ve ibrik, keçe (özellikle Acem ve Selanik), kebe⁴⁰ ve halı gibi çeşitli yer döşemelerinin varlığı evin zenginliğinin bir diğer göstergesi olarak sunulabilir. Evin güzel kokması için gösterilen çaba ve mobilyaların varlığı, sıradan halkın bütçesinin ötesinde bir zenginliği ifade etmektedir.

Mutfak gereçleri arasında tercih edilen kaseler, tabaklar ve kahve fincanları genellikle ithal kıymetli porselenlerden yapılmıştır. Ayrıca, kahve fincanlarının tereke içinde bolca bulunması, Reis'in evinde kahve tüketiminin yoğun olduğunu göstermektedir. Kahve tüketiminin 17. yüzyılda halk arasında yaygın bir kültür olmadığı ve daha çok üst tabakaya ait bir tüketim alışkanlığı olduğu bilinmektedir. Bu durum, Reis Efendi'nin varlıklı bir yaşam tarzına ve üst tabakaya ait tüketim alışkanlıklarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Reis Efendi'nin zarafetini ve zenginliğini dışa vurduğunu gösteren bir diğer unsur, giyim kuşamla ilgili kayıtlardır. Bu kayıtlar içerisinde don (atlas⁴¹- kutni- kadife- çatma⁴², hare) ve çuka parçaları, özel tasarımlı hamam elbiseleri (özellikle Tire), şallar⁴³, bele bağlanan çeşitli kuşaklar (özellikle Acem ve Kıbrıs), peştamal (özellikle Mısri-Gazze), Halebi diklik ve çeşitli sarıklar dikkat çekmektedir. Reis Efendi'nin giyim tarzındaki zenginlik göstergelerinden biri, kürk ve kaftanlardır. Özellikle samur kürk, zenginlerin terekelerinde en çok göze çarpan parçadır. Bu lüks ve değerli malzemeler, Reis Efendi'nin giyim kuşamında önemli bir yer tutarak zarafetine ve zenginliğine işaret etmektedir.

Dini hayata dair önemli unsurlar arasında; seccadeler (zer-baf, acem ve alaca gibi çeşitler), tesbih (mercan,), ihramlar (Cezayir ve beyaz kabe ihramları) ile abdest almak için kullanılan araçlar yer almaktadır. Osmanlı Devlet adamının dini yaşantısında öne çıkan seccadeler, sayı ve çeşitlilik bakımından zengin bir koleksiyonu oluşturmaktadır. Diğer eşyalar arasında, sim rikab, altın kof rikab, sim topuz, kebir divan rahtı, sim tatar eğeri, sade kılıç, sim balta, hançer, çakmaklı tüfek gibi askeri araç gereçler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, dikkat çeken bir mektup kesesi de listeye

³⁸ Minder üzerine örtülen saçaklı örtünün adıdır. Bakınız; Pakalın, 1993: II/ 393.

³⁹ Pamuk ipliğinden dokunan bez. Bakınız; Pakalın, 1993: I/237-38.

⁴⁰ Yere serilen kalın hayvan keçesidir. Bakınız; Pakalın, 1993: II/ 236; Koçu, 1969: 152.

⁴¹ İpekten dokunmuş giysilik bir kumaş türüdür. Bakınız; Koçu, 1969: 17.

⁴² Kaliteli ve çiçek desenli kadife kumaş türüdür. Bakınız; Koçu, 1969: 68; Pakalın, 1993: 332.

⁴³ Özellikle keşmir kumaştan yapılanlar ve Kıbrıs şalları, bu ürünlerin evde kadınların varlığını da gösterdiğini ortaya koymaktadır.

eklenmiştir. Muhallefat kaydında atın varlığına dair bir bilgi olmamasına rağmen, koşum aletlerinin bulunması da önemli bir detaydır. Paşa'nın özel eşyaları arasında yer alan kitap, kalem ve divitler dikkat çekmektedir. Kitap türleri hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte sayıca fazladır. Osmanlı askeri sınıfında yer alan bireylerin kitap sahibi olmaları beklenen bir durumdur.

Şamizade'nin muhallefat kaydında yer alan çeşitli eşyalar, onun mal varlığının ne kadar zengin olduğunu ve sıradan birinin sahip olabileceği türden olmadığını göstermektedir. Çeşitli değerli eşyaların (altın kalem, altın hançer, altın bıçak, altın divid, sim divid, altın kuşak, küçük divid saat, altın saat, sim saat, inci tespih, billur saat vb) varlığı bu tespiti desteklemektedir. Bu eşyaların bazı padişah kullarına ihsan edildiğine dair not, Reis Efendi'nin malları arasındaki en kıymetli parçaların saray adamları arasında paylaştırıldığını göstermektedir. Ayrıca, bu kayıtlar arasında saat çeşitleri de dikkati çekmektedir. Terekelerde saat, pek sık rastlanılan bir eşya değildir. Tüm kayıtlar göz önünde tutulduğunda Şamizade'nin maddi değeri yüksek, çeşitli lüks eşyalarla donatılmış bir yaşam sürdürdüğü rahatlıkla söylenebilir.

Defterin ilerleyen sayfalarında, Şamizade Mehmed Efendi'nin Belgrad'da bulunan eşyalarının doğrudan İstanbul hazinesine gönderildiği notu düşülmüştür. Belgrad'dan doğrudan hazineye giden eşyalar ise şunlardır.⁴⁴

Eşya Adı	Sayısı
hind kutni donluk	12 adet
samur tahta ⁴⁵	1 adet
köhne samur erkân kürk	5 adet
kakum erkân	2 adet
köhne hamam esvabı	1 adet
köhne kaftan	8 adet
köhne entari	4 adet
köhne börk	2 adet
atlas donluk	22 adet
bağdâd-i kutni	5 adet
dibâ donluk	4 adet
sof tob	3 adet

⁴⁴ BOA, *TS. MA.d*, 2315, v. 44b. Belgenin devamında “Kadıoğlu İbrahim Paşa'nın Belgrad'tan gelip huzûr-ı hümâyûndan dâhil-i hazîne-yi enderûn olan eşyâsı” notu düşülerek damadın da muhallefat kaydı bulunmuştur.

⁴⁵ İçi kürklü bir giyecek yapmak için hazırlanmış kürk parçası. Bakınız: Şemseddin Sami, 2006.

sim raht	9 adet
sim reşme	2 adet
londrine çuka donluk	4 adet
peşkir çuka	2 adet
yıldızlı leğen ve ibrik	4 adet
sim leğen ve ibrik	1 adet
sim gülâbdan ve buhurdan	1 adet
cam tas	3 adet
müstâmel çetme yastık	26 adet
ebreş seccade	1 adet
Sarık	16 adet
mardin perdesi	1 adet
harir peşkir	2 adet
Camşuy	1 adet
kitab-ı cild	5 adet
şal keşmiri	6 adet
Kıbrıs şalı	5 adet
Cüzdan	2 adet
zer (?) abaya	1 adet
mardin perdesi	1 adet
şami diklik	7 adet
tire hamam esvabı	2 adet
abdest makrama ⁴⁶	1 adet

Tablo 6: Şamizade Efendi'nin Belgrad'daki Eşyaları

Tablodaki kayıtlara göre, Reis Efendi, savaş bölgesinde bile ihtişamına önem vererek, çeşitli kumaşlardan yapılmış kişisel giysiler ve mutfak eşyalarını yanında taşımıştır. Ayrıca, savaş sırasında kitaplarını da bulundurması dikkat çekicidir. Muhallefat kaydının içerisinde maddi açıdan şüphesiz en kıymetli eşyalardan olan kürkler de dikkat çekmektedir. Gülâbdan ve buhurdanların varlığı, Paşa'nın güzel kokulara verdiği önemi göstermektedir.

Reis Efendi'nin Osmanlı seçkin sınıfına uygun şekilde dekore edilmiş evinde, ithal ve pahalı porselenler kullanarak, değerli kumaşlarla giyinip gösterişli aksesuarlar takarak makamına uygun bir görünüme sahip olduğu muhallefat kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, Halep, Acem ve Yemen kumaşları ve eşyalarının bulunması, bu kayıtlarda yer alan nesnelere ağırlıklı olarak Doğu kültürüne ait olduğunu göstermektedir. Çatal-bıçak gibi Batı

⁴⁶ Dokunmuş Örtü. Bakınız: Pakalın, 1993: I/ 393.

mutfak kültürüne ait öğelerin bulunmaması, Reis Efendi'nin yaşam tarzı ve tercihlerinin daha çok Doğu kültürüne dayandığını ortaya koymaktadır.

Tüm kayıtlarda dikkat çeken önemli bir diğer nokta, Reis Efendi'ye ait "nakit"e rastlanmamış olmasıdır. Uzun süre devletin üst düzey bürokratu olarak görev yapan Reis Efendi'nin hiç nakitinin bulunmaması gerçekçi bir durumu yansıtmamaktadır. Bu durum, kayıtların Reis Efendi'nin mal varlığının tamamını içermediği görüşünü desteklemektedir. Kayıtların sadece belirli varlıkları kapsadığı ve Reis Efendi'nin genel mali durumunu tam olarak yansıtmadığını gösteren bir diğer kaynak Paul Rycout'a aittir.

1663 seferinde orduya bizzat katılan Paul Rycout tarafından aktarılan mal varlığına dair kayıtlar ile Şamizade'nin muhalefat kaydı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şamizade'nin muhalefat kaydında nakit para, altın veya at gibi hayvanlara ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Şamizade Efendi'yi Devlet'in en bilge devlet adamı (Rycout, 1687: 135)⁴⁷ olarak tanımlayan Rycout, Şamizade'nin muazzam bir servete sahip olduğunu belirtmektedir (Rycout, 1687: 135). Paul Rycout'a göre, Şamizade'nin mal varlığı arasında yer alan 1600 deve, 400 katır ve 600 ata devlet tarafından el konulmuştur. Ayrıca, sandık ve depolardan hiç kullanılmamış 4000 adet gümüş kemer, 27 pound inci; çoğu elmas ve yakutla süslenmiş 300 adet hançer, 90 adet samur yelek, sayısız her biri binlerce dolar değerindeki kılıçlar ve gösterişli mobilyalar ile bir araba dolusu en iyi ve en kaliteli çini bulunmaktaydı (Rycout, 1687: 136). Görüldüğü üzere, Reis Efendi'nin muhalefat kaydındaki malları ile Rycout'un aktardıkları arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Bu durumda, Şamizade'nin mal varlığına ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Rycout'un aktardığı zenginlik hazineye devredilmediyse, bu malların nereye harcandığı sorusu akıllara gelmektedir. Mal varlığının, yakınları tarafından ele geçirilmiş, sevkiyat sırasında yağmalanmış⁴⁸ veya belirli çevreler tarafından saklanmış olabileceği gibi olasılıklar değerlendirilebilir. Ancak, Koçak tarafından yapılan araştırma akıllardaki soru işaretini giderebilecek mahiyettedir. Koçak'a göre, Uyvar fethi sırasında askeri mühimmatları satın almak için muhalefattan ödemeler yapılmış ve Reis Efendi'nin malları askeri seferler için harcanmıştır (Kolçak, 2012: 121).

Şamizade Mehmed Efendi'nin mal varlığını gösteren bir diğer önemli unsur, Edirne'deki sarayıdır. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, Edirne'de

⁴⁷ Rycout, Şamizade'nin Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş en deneyimli ve en bilge devlet adamı olduğunu belirtir. İngilizler, kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmalarının ayrıntılarına tamamen hâkim olmasından dolayı, onun kaybını büyük bir üzüntüyle karşılamışlardır.

⁴⁸ Bu konuda tedbir alınması gerektiği kaynaklara yansımıştır: Asitane-i Saadetten Edirne'ye varınca yol üzerindeki kadı ve kethüdalar a hitaben gönderilen hükme göre, Şamizade'nin metrukatı İstanbul'dan Edirne'ye varıncaya kadar korunması babında ferman yazılmıştır. Bakınız: Karaca, 2008: 96-97; (MD.94, 27/121).

Şamizade Mehmed Efendi'den kalan bir saray bulunmaktadır: Reisülküttab Şamizade Sarayı (Evliya Çelebi, 2011: 3/594; Sarıusta, 2011:144). Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın, Temmuz 1665 tarihinde Habsburg elçisini Edirne'de Şamizade Konağı'nda ağırladığı kayda geçmiştir. Osman Dede, Şamizade'nin bahçesinde yemek yediklerini ve ardından askerlerin cirit gösterilerini izlediklerini aktarmıştır (Boyraz, 2002: 58-59; Yücel, 1996: 288). Bazı tarihçiler, Edirne'deki saraya Sadrazamın yerleşmesini, Köprülülerin siyasi güç mücadelesindeki üstünlüğünü simgeleyen bir işaret olarak yorumlamışlardır. Başka bir deyişle, Şamizade'nin en önemli mal varlıklarından biri olan "konak"ın Köprülülerin eline geçmesi, Köprülülerin iktidarını gösteren önemli bir sembol olarak değerlendirilmiştir (Şakul, 2021: 122). Bunların dışında Reis Efendi İstanbul ve Tosya'da vakıf faaliyetlerine katılmıştır.⁴⁹

5. SONUÇ

Şamizade Mehmed Efendi, uzun yıllar çeşitli görevler üstlenerek İmparatorluğa hizmet etmiş, Rycout'un deyimiyle "en bilge" devlet adamlarından biridir. Kariyer hayatına tezkirecilik ile başlayan Şamizade Mehmed Efendi görev ve yetkilerini, dönemin politik atmosferinden oldukça etkilenecek sürdürmüştür. İki yıl boyunca tezkirecilik makamında görev ifa eden Şamizade Efendi, bürokratik kariyerine beylikçilik makamına geçerek devam etmiştir. Bu görevinden kısa bir süre sonra kariyerinin zirvesi olan reisülküttaplık makamına atanmıştır. Bu makama iki kez atanması, dönemin siyasi ve bürokratik değişimlerin etkilerini göstermektedir. Dönemin güç dengelerinde yaşanan değişimler, Şamizade Efendi'nin makamını kaybetmesine yol açtığı gibi tekrardan aynı göreve atanmasına da yardımcı olmuştur.

İbşir Paşa dönemi oldukça gergin ilişkilere sahne olmuştur. İbşir Paşa, göreve gelir gelmez Reis Efendi'yi azletmiştir ve azledilmesinin temel sebebi Şamizade'nin kendisine karşı muhalif tutumları olduğu iddiasıdır. İbşir Paşa, saray içinde muhaliflerin varlığını bilmekte ve bu grup içinde Şamizade Efendi'nin de olduğunu düşünmektedir. Bu iddiada Şamizade'nin saray ahali ile ilişkilerinin ne boyutta olduğu ve sadrazama muhalif grubun içinde olaylara ne kadar dahil olduğunu tam bir netliğe kavuşturmak zor olsa da Şamizade'nin İbşir Paşa'nın öfke ve hiddetinden kurtulması saray içindeki nüfuzlu kişiler sayesinde olmuştur.

⁴⁹ Makalenin hacmini aşacağını düşündüğümüzden dolayı Reis Efendi'nin vakıf faaliyetlerine başka bir çalışmada yer verilecektir. BOA, *C.EV.*, 24/1182; 54/2674; *AE.SSLM.III*, 82/4958; *C.EV.*, 273/13942; *AE.SABH.I.*, 289/19464. Reis Efendi'nin muazzam mal varlığının, bir servet, bir arazi tahsisi ya da bir gedik ile elde edilemeyeceği, en azından 17. yüzyılın ilk yarısında böyle bir şeyin mümkün olamayacağı iddia edilmektedir. Bu mal varlığının, kuvvetli bağlantıları sayesinde elde edilmiş olabileceği öne sürülmektedir. Atiyas, 2013: 103.

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaret makamına gelmesinde büyük katkı ve gayret sarf eden Şamizade'nin bu girişimleri mükafatsız kalmamıştır ve ikinci defa reisülküttaplık makamına atanmıştır. Bu atamada, Valide Sultan ve Harem Ağası gibi saray içinde nüfuzlu kişilerin desteğini de almıştır. Bu destekler sayesinde, Şamizade'nin saray içindeki konumu ve pozisyonu daha da güçlenmiştir. Şamizade, artan gücün etkisiyle idari ve bürokratik düzende birtakım değişiklikler yapmıştır. Ancak, bu gücünü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaret makamına atanmasıyla kaybetmeye başlamıştır ve idam edilmiştir.

Şamizade'nin damadı adına sadaret iddiasında bulunması, idam edilmelerinde öne çıkan en büyük gerekçedir. İbşir Paşa döneminde idam cezasından kurtulan Şamizade Efendi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından her ne kadar saray içinde destekçileri de olsa idama mahkûm edilmiştir. Dönemin yazarları idamın haklı olup olmaması konusunda farklı görüşler sunsa da Şamizade'nin damadına sadaret mührünün verilmesini talep eden bir mektubun varlığı ortak kanaatleridir. Sadaret iddiasının yanı sıra, güç mücadeleleri ve kıskançlık gibi sebeplerde önemli figürlerin idam edilmesine yol açmıştır. Bu olayda Şamizade Efendi'nin tek başına olmadığı, saray içinde Köprülülerin gücünü istemeyen kişilerin varlığının olabileceği düşünülse de mücadelenin kazananı Köprülüler olmuştur. Köprülülerin iktidarını daha da pekiştiren bu idam olayı, önemli devlet adamları arasındaki gerginliklerin, dönemin siyasi entrikalarının ve kişisel çekişmelerin bir yansıması olarak da yorumlanmıştır.

Çalışmanın son kısmında Reis Efendi'nin muhallefet kayıtları üzerinde durulmuş ve mal varlıkları ile yaşantısına dair izler takip edilmiştir. Kayıtlara göre, Reis Efendi zengin ve gösterişli bir yaşama sahiptir. Giyim kuşamından, kullandığı araç gereçlere ve tükettiği kahveye kadar Reis Efendi'nin varlıklı bir yaşam tarzına sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zenginliğini dışa vuran unsurların ağırlıklı olarak Doğu kültürüne ait olduğu da dikkat çekmektedir. Savaşa bizzat katılan Paul Rycout'un tespitleri ve muhallefet kayıtları, Reis Efendi'nin muazzam bir mal varlığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Reis Efendi'nin, sadaret makamından ilk azledildiğinde tüm mal varlığını satıp borçlanmasına rağmen kısa sürede elde ettiği zenginliğin kaynağının belirsizlik yarattığını vurgulamak gerekir. Toparlamak gerekirse, bu kısa çalışmada Mehmed Süreyya'nın ifade ettiği gibi oldukça akıllı, tedbirli ve Enderun nüfuzlu Şamizade Efendi'nin zorlu mücadelelerle inşa ettiği kariyeri hazin bir şekilde sonlandırırken, ardında bıraktığı muazzam servetle döneme damgasını vurmuştur. Geride bıraktığı en değerli malı olan konağın da Köprülülerin eline geçmesi, sadaret mücadelesini kaybettiğinin en önemli sembolü olarak kayıtlara geçmiştir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Tek yazarlı bir makale olduğu için ilgili beyana yer verilmemiştir.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar iki yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahışhalı, Recep. (1999). “Divan-ı Hümayun Teşkilatı”, *Osmanlı-Teşkilat*, C. 6, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 24-33.
- Ahışhalı, Recep. (2001). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütüblük: XVIII.Yüzyıl*, İstanbul.
- Ahışhalı, Recep. (2007). “Reisülkütüp”, İstanbul: *TDVİA*, C. 34, ss. 546-549.
- Ahmed Resmi Efendi. (1269). *Sefinetü'r Rüesa*, İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi.
- Akgündüz, Ahmet. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.1, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Altınay, Ahmet Refik. (2011). *Köprülüler*, Haz. İbrahim Delioğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baysun, M. Cavid. (1977). “Evliya Çelebi”, İstanbul: *İA*, C. IV, ss. 400-412.
- Bekar, Cumhur. (2019). *The Rise of the Köprülü Family: the Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Leiden University, Leiden.
- Bekar, Cumhur. (2023). “The Ottoman Revolution of 1661”: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers”, *Journal of Early Modern History*, 27, ss. 224-253.
- BOA, *TS.MA.d* 2315, 43-45.
- Boyras, Arslan. (2002). “Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa Devrinde Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, Fatih. (2013). “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *TALİD*, C. 11, Sayı 22, ss. 193-229.
- Cezar, Yavuz. (1977). “Bir Ayanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin”, *Belleten*, C. 41, Sayı 161, ss. 41-78.
- Cezar, Mustafa. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çabuk, Vahid. (2015). *Köprülüler*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Çalışır, Muhammed Fatih. (2016). *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha(1661-1676)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University.
- Çalışır, Muhammed Fatih. (2009). *A Long March: The Ottoman Campaign in Hungary, 1663*, Hungary: Central European University.
- Çeribaş, Volkan. (2022). “Sultan İbrahim Döneminde Sadaretin İki Farklı Yüzü: Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve Hezarpare Ahmed Paşa”, *OTAM*, Sayı 51, ss. 99-125.
- Derin, Fahri Çetin. (1993). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi (Tahlil ve Metin Tenkidi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, Nejla. (2024). “Bir Devlet Adamı Olarak Acemzade Hüseyin Efendi: Aile Bağları, Siyasi Rolü ve Hayırseverlik İmgesi Üzerinden Bir İnceleme”, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, Vefatının 100. Yılı Münasebetiyle Ali Emîrî Özel Sayısı.
- Emecen, Feridun. (2005). “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *TALİD*, C.3, Sayı 5, ss. 107-140.
- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 5, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökçek, Mehmet Fatih. (2006). “*Behcet-i Seyyid İbrahim Efendi “Târîh-i Sülâle-i Köprülü” (Transkripsiyon ve Tahlil)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Hafız Hüseyin Ayyansarayi. (1978). *Vefayat-ı Selatin ve Meşahir-i Ricali*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Hallaçoğlu, Yusuf. (1991). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İlgürel, Mücteba. (1995). “Evliya Çelebi”, İstanbul: *DİA*, C. XI, ss. 529-533.
- İnalcık, Halil. (1964). “Reisül-Küttâb”, İstanbul: *İA*, IX, ss.671-683.
- İnalcık, Halil. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil. (2020). *Devlet-i Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III, Köprülüler Devri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, Mehmet. (1992). “Beylikçi” İstanbul: *TDVİA*, C. 6, ss. 78-79.
- İpşirli, Mehmed. (1994). “Derviş Mehmed Paşa”, İstanbul: *DİA*, C. 9, ss. 193-194.
- İpşirli, Mehmet. (1996). “Hacegan”, İstanbul: *TDVİA* C. 14, ss.430-431.
- Kanar, Mehmet. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.

- Karaca, Müjge. (2008). *94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karaçay Türkal, Nazire. (2012). *Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa- Zeyl-i Fezleke*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karaçelebizade Abdülaziz Efendi. (2003). *Ravzatü'l Ebrar Zeyli (Tahlil ve Metin)*, haz. Nevzat Kaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karakuyu, Mehmet- Faruk Sarıusta. (Temmuz-2011). "Evliya Çelebiye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 24, ss. 124-149.
- Kazasker Mehmed Hafid. (1952). *Sefinetü'l Vüzera*, neşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi.
- Koçu, Reşat Ekrem. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kolçak, Özgür. "Vasvar Antlaşması." *TDVİA*, C. 42, ss. 560-62.
- Kolçak, Özgür. (2017/2). "XVII. Yüzyıl Osmanlı Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C.22, Sayı 43, ss. 25-88.
- Kolçak, Özgür. (2012). *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı- Avusturya Savaşları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kolçak, Özgür. (2023). "Paths of Glory: The Rise of the Köprülüs and the Execution of Şamizade Mehmed Efendi (1663)", ed. Hülya Çelik, Yavuz Köse, Gisela Prochazka-Eisl "Buyurdum ki..." *The Whole World of Ottomanica and Beyond, Studies in honour of Claudia Römer*, (Leiden: Brill), ss. 451-479.
- Kopçan, Vojtech. (2012). "Uyvar", *TDVİA*, C.42, ss.253-254.
- Köprülü, Ömer. (1943). *Köprülüler*, İstanbul: Aydınlık Basımevi.
- Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmani*. (1976). haz. Kamil Su, İstanbul: MEB Basımevi.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayar, C.3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Naima Mustafa Efendi. (2014). *Tarih-i Naima*, haz. Mehmet İpşirli, C. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Naima Mustafa Efendi. (2014). *Tarih-i Naima*, haz. Mehmet İpşirli, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Naima Mustafa Efendi. (2014). *Tarih-i Naima*, haz. Mehmet İpşirli, C. VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ortaylı, İlber. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özcan, Abdülkadir. (1998). "Hazerpâre Ahmed Paşa", İstanbul: *TDVİA* C. 17, ss. 301-302.

- Özcan, Abdülkadir. (1982). “Fatih’in Teşkilat Kanûnnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, İstanbul: *Tarih Dergisi*, Sayı 33, ss. 7-56.
- Özcan, Abdülkadir. (Ağustos 1999). “Kara Murad Paşa”, *Bellekten*, C. 63, Sayı 237, ss. 489-508.
- Özcan, Tahsin. (2020). “Muhallefat”, Ankara: *TDVİA*, C. 30, ss. 405-406.
- Özkasap, Hande Nalan. (2004). “Tarih-i Nihadi (152b- 233a)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih ve Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Raşid Mehmed Efendi. (2013). *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Reyhan, Cenk. (2012). “Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidar ve Seyfiye Sınıfı: Vezir-i A’zâmlık Örneği”, *OTAM*, Sayı 31, ss. 209-224.
- Rifa’at Ali Abou El-Haj, (1984). *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Leiden: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul.
- Rycaut, Paul. (1687). *The History of the Turkish Empire From the Year 1623 to the Year 1677*, R. Clavell, London.
- Soyer, Emel. (2007). *XVII. YY. Osmanlı Divan Bürokrasisindeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şakul, Kahraman. (2021). *Uyvar Kuşatması 1663*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şemseddin Sami (2006). *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları.
- Tuşalp Atiyas, Ekin Emine. (2013). “Political literacy and the politics of eloquence: Ottoman scribal community in the seventeenth century” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harvard University.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2014). *Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Merve. (2012). *Mustafa Zühdî, Ravzatü’l-Gazâ (Târih-i Uyvar) (1663-1665) Tahlil ve Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, Ziya (haz.). (1996). *İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yücel, Abubekir Sıddık. (1996). *Mühürdar Hasan Ağa’nın Cevahirü’t- Tevarih*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Zafer Şık, (2023). *Osmanlı arşivlerinde tezkire*. Academia.edu.
https://www.academia.edu/Osmanlı_arşivlerinde_tezkire (Erişim tarihi: 28
Kasım 2023), s. 7.